

EESTI KUNSTIAKADEEMIA

Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

PUHKEKODU "MERERANNA" AJALOOLINE ÜLEVAADE, ANALÜÜS JA ETTEPANEKUD

Anna Aleksejeva

Tallinn 2025

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja konserveerimise osakond

Anna Aleksejeva

Puhkekodu “Mereranna”.
Ajalooline ülevaade, analüüs ja ettepanekud.

Objekti aadress: Aia tänav 17 ja 17A, Narva-Jõesuu, Ida-Viru maakond

2024/2025 õppeaasta
Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituse lõputöö

Tallinn 2025

SISUKORD

SISEJUHATUS

1. AJALOOLINE ÜLEVAADE.....	8
1.1 Lootsikülast kuurortlinnaks: piirkonna ajalooline areng	8
1.2 Krundi ajalooline ülevaade – Villa Capriccio ja selle ümbrus	17
1.3 “Mereranna” kompleksi rajamine – Nõukogude period	23
1.4 Üldine kompleksi kirjeldus.....	24
2. HOONE MATERJALIKASUTUSE JA TEHNILISE SEISUKORRA KIRJELDUS.....	37
2.1 Vundament ja sokkel	37
2.2 Välisseinad	39
2.3 Vihmaveesüsteem	42
2.4 Katus	44
2.5 Uksed, aknad.....	45
2.6 Siseruumid: seinad, põrandad, laed, trepikojad	49
2.7 Monumentaalkunst hoones ja välisruumis	53
3. VÄÄRTUSED	56
4. SÄILITAMISE ETTEPANEKUD	57
KOKKUVÕTTE.....	59
LISAD	63

SISSEJUHATUS

Käesoleva lõputöö objektiks on modernistlik puhkekodu „Mereranna“, mis on ehitatud 20. sajandi 1960. aastate lõpus ja 1970. aastate alguses. Hoone ei ole tunnistatud ehitismälestiseks.

Puhkekompleks asub Ida-Viru maakonnas, Narva-Jõesuu linnas aadressidel Aia tn 17 (25113 m², II korpus) ja 17A (13748 m², I korpus), katastritunnustega 51301:002:0014 ja 51301:002:0015. (vt ill 1, 2, 3).

Kinnistud paiknevad Narva-Jõesuu mereranna läheduses ning nende kogupindala on 38 861 m². Kinnistute sihtotstarve on määratletud kui 100% ärimaa. Ehitusregistris on objektid registreeritud puhkekodudena: EHR koodid 118001734 ja EHR kood 118009967.¹

Peamine kasutamise otstarve: sanatooriumi majutushoone, pansionaat, mis ei kuulu haiglate ja muude ravihoonete gruppi. Esmase kasutuselevõtu aasta on 1968. aasta.

Illustratsioon 1. Asukohaskeem

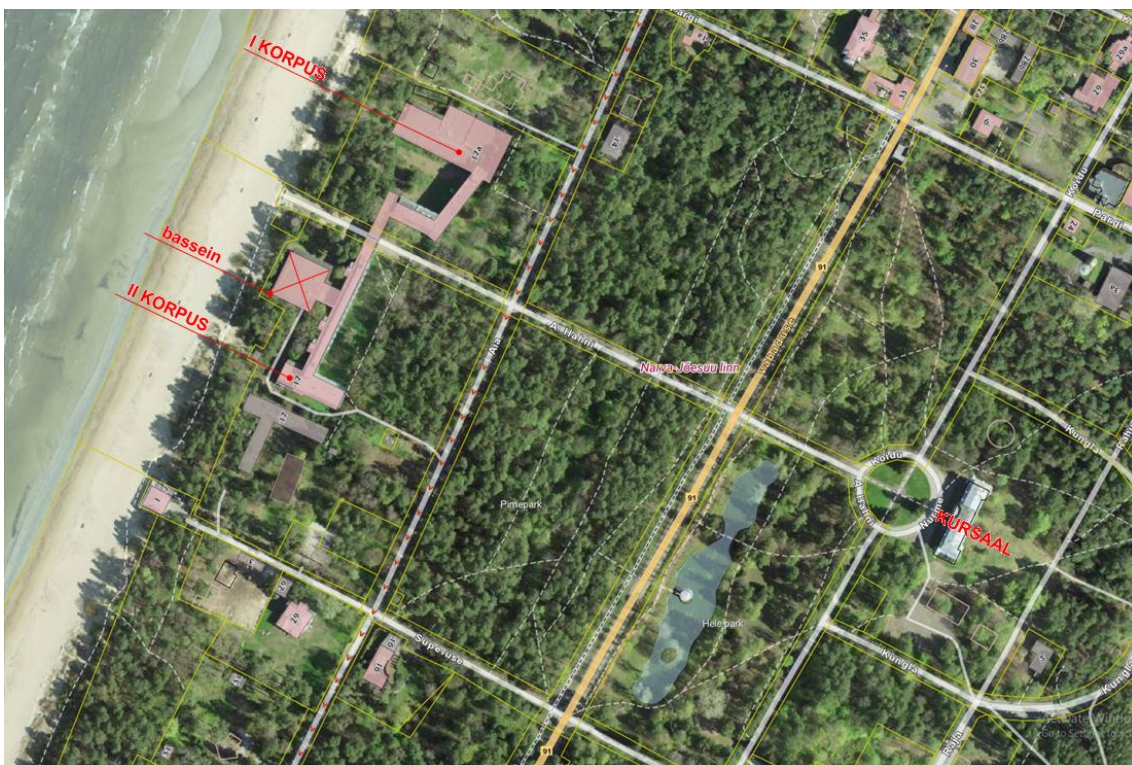
Puhkekodu „Mereranna“ asub ilusas kohas, mere ääres. Kompleks paikneb ajaloolise kuurortlinna keskel, pargialal. Rannast see hoonetekompleks on peidetud mändidega, selle

¹ Ehitisregister, <https://livekluster.ehr.ee/ui/ehr/v1/building/118001734> (vaadatud 19.IV.2025), <https://livekluster.ehr.ee/ui/ehr/v1/building/118009967> (vaadatud 19.IV.2025)

mööda kõndides metsateel või rannast saab märkida basseinihoonet ning Narva-Jõesuu linnale kuuluva Tšaikovski paviljoonit (Mälestise registri number 13993).

Illustratsioon 2. Asukohaplaan²

Illustratsioon 3. Asukohaplaan³

² Maa-ameti geoportaal, <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/maainfo> (vaadatud 11.IV.2025).

³ Maa-ameti geoportaal, , <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/maainfo> (vaadatud 11.IV.2025).

Rannast “Mereranna” on keskne väljapääs, merega risti kulgeb Adolf Hahni tänav, mis viib Kursaali juurde, kahe pargi vahele – kus asuvad Hele ja Pime pargid. Merega paralleelselt kulgeb Aia tänav – promenaad, kus 19. sajandi lõpus, 20. sajandi alguses jalutasid kuurordikülalised ning elanikud, tundsid rooside aroomi ja nautisid kuurordielu. Aia tänaval asusid kõige luksuslikumad villad koos nende juurde kuuluvate aiadega / parkidega.

Puhkekodu II korpus – Aia tn 17 on varem olnud kasutusel hostelina, samas kui I korpus (Aia tn 17A) on seisnud pikemat aega kasutuseta. Käesoleva töö kirjutamise ajal (18.04.2025) on puhkekodu müügis. (18.04.2025).⁴

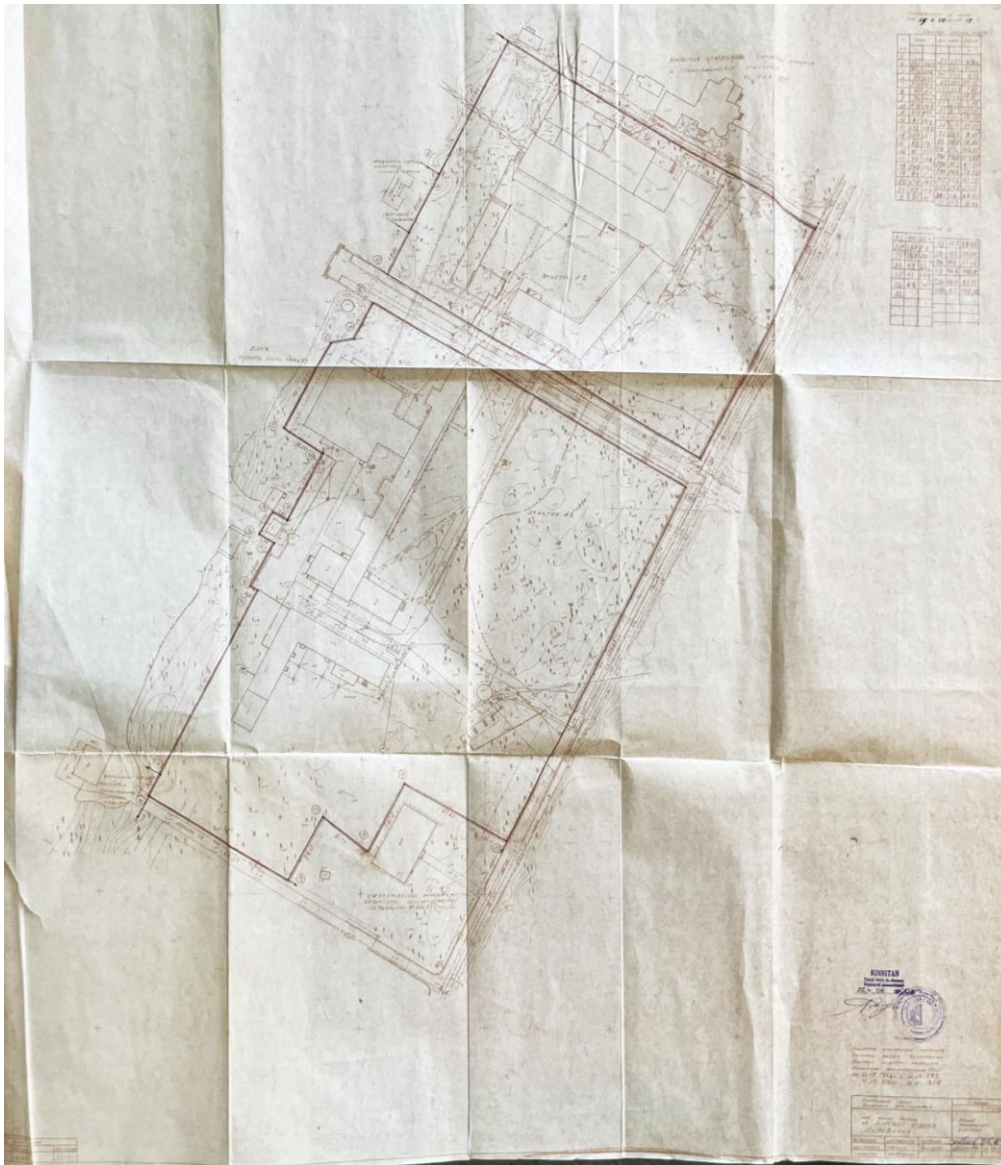
2024. aasta suvel, augusti kuus, toimus Mereranna puhkekodus Tartu Uue Teatri festival „Hungerburg2024“, mis oli ühtlasi üks viimaseid ettevõtmisi kompleksi taaselustamiseks (vt ill 7–12, lk 7–8). Kuna autor külastas festivali ning sai võimaluse tutvuda kompleksiga seest ja väljast, pakkus see objekt huvi ning valiti uurimistöö teemaks.

Lisaks motiveeris valikut autori isiklik side paikkonnaga: autor on pärit Narvast ning Narva-Jõesuu oli tema suvituskoht koolivaheaegadel ja elukoht nädalavahetustel. Kuna hoone seisab peaaegu kasutuseta ja selle seisukord halveneb igal aastal, on käesoleva töö eesmärk juhtida tähelepanu Ida-Virumaa arhitektuuriobjektile, mis esindab nõukogudeaegset modernistlikku arhitektuuri praktiliselt muutmata kujul. Projekteerimisinstituut „Eesti Projekt“. Arhitektid: Pärtel Tarvas, Helgi Margna.

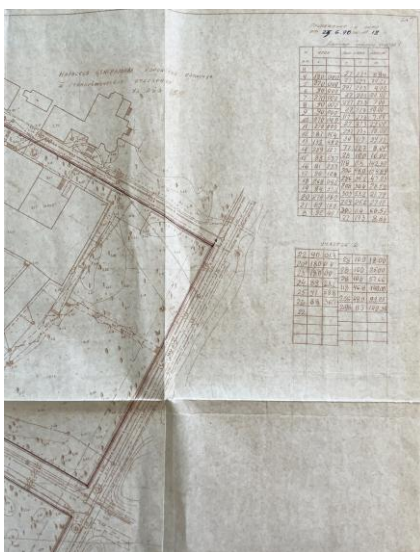
Samuti kompleksi ruumides paiknevad mitmed monumentaalkunstiteosed ning hoovis asuvad skulptuurid, mis vajavad kaitsmist ja säilitamist.

Käesoleva lõputöö eesmärgiks on käsitleda Mereranna puhkekodu ja selle territooriumi ajalugu, uurida kompleksi rajamise eeldusi ja varasemat ajalugu. Samuti anda hoonetele tehniline hinnang ja tuua esile nende väärtused läbi uuringute ning esitada sobiva säilitamise ja restaureerimise ettepanekud. Autoril õnnestus 23.04.2025 telefoni teel vestelda kompleksi omaniku Aleksandr Ganzevitšiga, kes lahkesti jagas informatsiooni hoonete seisukorrast ning andis loa nende dokumenteerimiseks pildimaterjali abil.

⁴ <https://laanerannakv.ee/objektid/vana-hea-puhkekompleks-otse-mererannas/> (vaadatud 11.IV.2025).

Ill 4. Joonis – Kruundiplaan⁵ Narva-Jõesuu, Puhkekodu „Mereranna“ Maa eraldamine, 1990 a.

Ill 5. Joonise detail: «Данные границ участок 1,2»

Ill 6. Joonise detail: «Отвод земельного участка»

⁵ Narva-Jõesuu Linnavalitsuse arhiiv, dokument: Ida-Viru Maakonda Hooneregister, Toimik Nr. 653, Aia 17

Festival „Hungerburg 2024“ autori pildid, VIII.2024

Ill 7. Vaade päikese terrassist, I korpus

Ill 8. Vaade päikese terrassile, I korpus

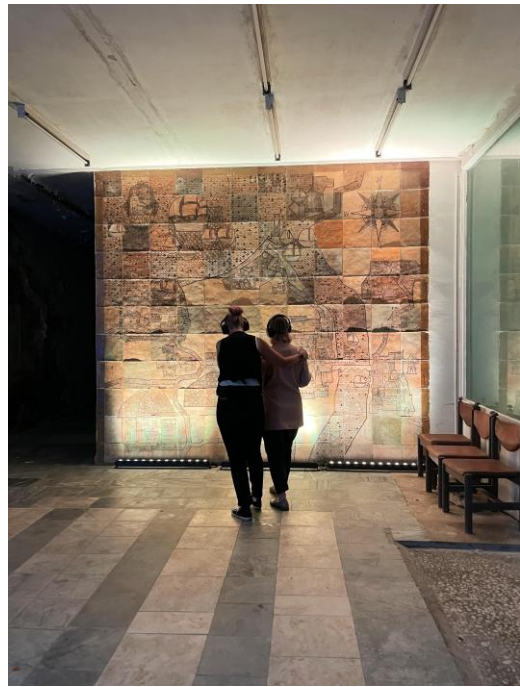
Ill 9. Vaade galerii peale – passaažile

Ill 10. Vaade koridoris, I korpus

Ill 11. Bassein,
Festival „HUNGERBURG 2024“

Ill 12. Pannoo „Narva Laht“, I korpuse fuajee
Autor: Leo Rohlin

1. AJALOOLINE ÜLEVAADE

1.1 Lootsikülalt kuurortlinnaks: piirkonna ajalooline areng

Geoloogilised ja arheoloogilised uuringud kinnitavad, et muinasaegsed inimesed — kamm- ja nöörikeramika kultuuride kandjad — jõudsid Narva-Jõesuu kanti kaugemalt. Ürginimesed eelistasid peatuda veekogude läheduses. Teadlased on välja selgitanud, et muistsed asukohad Soome lahe kallastel pärinevad viiendast-neljandast aastatuhandest enne Kristust. Umbes 7000 aastat tagasi, kui Litoriaameri taandus, tekkisid rannikule kaunid laguunid. Taimistik ja loomastik meelitasid kiviaja inimesi, kes tegelesid hülgepüügi, kalastuse, jahinduse ja korilusega.

Tänase Narva-Jõesuu asula kohal on inimtegevuse jäljed seotud eelkõige Narva jõega. Ammustel aegadel oli Narva jõe suudmel suur tähtsus. Selle kaudu saabusid Skandinaaviast Venemaale varjaagid. Üks kaubateedest kulges Narva jõe mööda üle Peipsi järve Pihkva poole, teine Rossoni ja Luuga jõe mööda Novgorodi, mis oli juba XI sajandil tähtsaks kaubakeskuseks. Veeteed kasutati ühenduseks Soome lahe rannikust lõuna ja kagu poole jäävate aladega. Skandinaavlastel võisid siia mõneks ajaks peatuma jääda, seades end sisse Narva jõe parem- või vasakkaldal.

Narva-Jõesuu ala mainiti kirjalikult esmakordselt 1503. aastal Liivi ordu maameistri Wolter von Plettenbergi (sündinud 1450 Vestfaalis, surnud 1535 Võnnus) käsukirjas. Tema valiti

sellele ametikohale 1494. aastal ja osutus väljapaistvaimaks kõigi maameistrite seas, andis välja Narva jõe suudmes kalapüüki lubava käsu. Ta lubas Narva kodanikel mereranda rajada hooneid kalapüügiriistade ja paatide hoiuks, kusjuures tingimustel, et seal ei või pidada kõrtsi ega kaubitseda. Püsielanikke tol ajal Narva-Jõesuu aladel ilmselt ei olnud, kuid lõuna pool, Kudrukülas, leidus elanikke — seda võib pidada Narva-Jõesuu inimasustuse hälliks.

16. sajandil, pärast Vene tsaaririigi kanda kinnitamist Narva jõe paremkaldal, rajati jõesuudmesse riigipiiri tugevdamiseks ja läänekaubatee kaitseks mitu puitkindlustust: kaks paremale ja üks vasakule kaldale. Paremal kaldal, Narva ja Rosona jõe liitumiskohas, asus Väiküla, mis 16. sajandi esimesel poolel oli faktiliselt Venemaa merevärav.

Täpsemalt 1556–1557. aastal, vahetult enne Narva vallutamist Vene vägede poolt, hakkas Liivi sõjaks (1558–1581) valmistuv tsaar Ivan Groznõi piirialad tugevdada. 1577. aastal pommitasid rootslased Narva jõe suuet ning kindlused põlesid maha, millest annab tunnistust Franz Nyenstede Livimaa kroonika.

1581. aastal läksid Narva jõe äärsed maad rootslastele. Määratu rootslaste vägi Pontus De la Gardie juhtimisel ja laevastik admiral Klas Flemingigaeesotsas vallutasid siinsed alad. Samasse Narva jõe paremale kaldale Soome lahe ja Rosona jõe vahelisele neemikule oli tekkinud ka juba väike asula, kus peamiselt elasid lootsid.

Rootsi võim jäi püsima Peeter I võiduni augustil 1704. aastal. Käsikäes Narva kui kaubanduskeskuse mõju suurenemisega tõuseb ka Narva jõe suudme tähtsus. 1646. aastal annab kuninganna Kristiina (1626–1689) välja käsulootsiteenistuse korrastamiseks Narva jõel ja faarvaatri ning kallaste kindlustamiseks. Suured leavad olid mõnikord sunnitud reidile jääma, kuid avameri polnud ohutu – tormid võisid laevu räsida.⁶

Just Rootsi kuninganna Kristiina ajast tekivad suudmes puidutöötlustehased ja saeveskid. Esimese eesti entsüklopedisti A. Hepneri andmetel oli 18. sajandi lõpuks Narva jõe suudmesse postitatud suvitusmajakesi.⁷

Jõe paremkallas jäigi kuni 19. sajandi alguseni jõesuudme olulisemaks ja aktiivsemaks pooleks.⁸

Narva rae 1684. aastal korraldades, milles keelati jõesuus õllemüük, kasutati esmakordselt kohanime Hungerburg. Lugu Hungerburgi nime tekkest põhineb rahvapärimusel.

⁶ Viktor Strelkov. Hungerburgi kuldne ring. Narva-Jõesuu kuurort ja selle lähiümbrus. 2017, lk 17–19.

⁷ Viktor Strelkov. Hungerburgi kuldne ring. Narva-Jõesuu kuurort ja selle lähiümbrus. 2017, lk 19.

⁸ Madis Tuuder. Narva-Jõesuuj teejuht, 2023, lk 5.

Esimese versiooni järgi ilmusid kohanimed Hungerburg („näljalinn“) ja Magerburg („kõhn linn“) ürikutesse 16. sajandi lõpul. Kui laevahukust pääsenud saksa kaupmeestest, kes siit tulutult söögipoolist otsisid, nimetasid paiga selle põhjal.

Teise versiooni järgi nimetas selle väikese, tol ajal lootsite ja kalameeste küla Hungerburgiks Peeter I, kes sattus 1704. aastal Narva jõe paremale kaldale. Tsaaril oli tava inimese riided seljas, ning mingil hetkel tahtis süüa, kuid see ei õnnestunud, kuna kalasaag oli vilets, tagasihoidlik. Seepeale nimetas Peeter I küla nimeks Hungerburg, mis saksa keelest tõlgituna tähendabki „näljalinn“ või „vaene linn“.

Kohalikud elanikud – eestlased, sakslased ja venelased – on neid paiku ammustest aegadest peale „Narva jõe suudmeks“ kutsunud. Olgu saksakeelne die Mündung der Narova, venekeelne Ust-Narova või eestikeelne Narva-Jõesuu – mõte jääb samaks.

Meetrikaraamatutes leiduvad ka nimed Jegge Suu (1759), See-Mündung (1764), Meresuu (1798), Jõesuu (1803), Narowa-Mündung (1886).⁹

Ill 13. Narova jõe suudme vaade¹⁰

Navigatsioon Narva jõel (vt ill 13, 16), eriti suudmealal ja Narva lahes, on seotud Narva kaubanduse arenguga. 18. sajandil saabus Narva-Jõesuusse igal suvel üle 200 laeva. 19. Sajandil soodustasid laevanduse edenemist tööstuse ja kuurorditurismi areng. Narva ja Narva-Jõesuu vahel kurseerisid kaubalaevad, puksiirid ja reisiaurikud.

⁹ Viktor Strelkov. Hungerburgi kuldne ring. Narva-Jõesuu kuurort ja selle lähiümbrus. 2017, lk 14.

¹⁰ Merike Ivask, Svetlana Andrejeva, Madis Tuuder. Narva-Jõesuu - supelsaksad südames, Narva Muuseum Linn, 2016, lk 18–19.

Ill 14. Ajalooline kaart, 1796, Ludwig August Milleni Livimaa atlas¹¹

Ill 15. Ajalooline kaart, 1839/1884, Eestimaa / Livimaa¹²

¹¹ Maa-ameti geoportaal, <https://xgis.maaamet.ee/xgis2/page/app/ajalooline> (vaadatud 11.IV.2025).

¹² „Samas“

Ill 16. Vaade Narva jõe suu¹³

1886. aastal puhkes Hungerburgis, Narva jõe piirkonnas tulekahju, oli hävinud 97 maja. 129 peret jäi peavarju ja leivata, sest Hungerburgi tolles osas elas kõige vaesem elanikkond. Vana kaluriküla tänavastruktuur on veel aimatav jõesuudme lähedal, Suur-Lootsi ja J. Poska tänava vahelisel alal.

Niivõrd ränkade kaotuste peamiseks põhjuseks peeti majade ehitutihedust. Pärast seda loodigi Hungerburgi heakorrakomisjon, mida 1891. aastast hakati nimetama Kutteküllil mõisa juhtimiskomisjoniks ja millest sai alevi juhtorgan. Algselt kuulusid komisjonmi A. Hahn, ettevõtjad A. Zinovjev, P. Kotšnev, V. Tsetajev, A. Povorinski ja arhitekt A. Novitski.¹⁴

Kalurikülast heakorrastatud kuurordi rajamise mõte ja ettepanek kuulub kunagisele Narva linnapeale Adolph Friedrich Hahnile (sündis 8. (21.) oktoobril 1832 aastal). See oli Narva linnavõimu ja Euroopa ühe suurema tekstiiliettevõtte Kreenholmi Manufaktuuri juhtkonna initsiatiiv. A. Hahn oli esimene Narva linnapea, 1. gildi kaupmees ja oskuslik insener-tehnoloog. Tema soovitusel otsustas Narva linnavolikogu rentida maatükid müügiks suvilate ja pansionaatide rajamiseks Hungerburgi ja Šmetske küla vahel ning moodustati vabatahtlik kuurordi heakorrastuskomisjon. Schmetzke alev oli juba enne seda tuntud suvituskohana; asula sai nime sepp Franz Schmetzke järgi. Hungerburgi piirkonnas domineerisid männid, millel eeldati olevat positiivne mõju suvilates viibivate puhkajate heaolule ja puhkuse

¹³ Pilt: <https://www.stena.ee/blog/oldnarva/o-%C2%ABzhemchuzhnom%C2%BB-proshlom-narva-jyesuu-napominayut-lish-9-stroenij-starye-foto> (vaadatud IV 2025)

¹⁴ Viktor Strelkov. Hungerburgi kuldne ring. Narva-Jõesuu kuurort ja selle lähiümbrus. 2017, lk 27.

kvaliteedile. Narva-Jõesuu asula planeering oli omas ajas novaatorlik. Nagu paljude toona tekkinud Euroopa kuurortide puhul, oli ka Hungerburgi arvatav eeskuju Inglismaal La Manche'i väina ääres asuv Brighton. Läänemere regioonis oli Narva-Jõesuul ka mitu „kaksikõde“ – näiteks Ratshof Königsbergis (praegune Kaliningrad) ja Keiserwald Riias. Looduslikku keskkonda peaaegu muutmata rajati avarate kruntidega rohelusse uppuvaid villasid ja asula keskmesse jäeti looduslikud pargid.¹⁵ Sadovaja (nüüd Aia) ja Merrekljulskaia tänavate vaheline metsane maatükk pindalaga 400 tiinu otsustati kuulutada kaitsealaks, et siin ei langetaks puid ega ehitaks hooneid.

Narva-Jõesuu asula planeering oli omas ajas novaatorlik, sest Inglismaal ja Saksamaal sai aedlinna idee laiema kõlapinna palju hiljem. Suvilad ehitati mändide vahele, metsa säilitades.¹⁶ (vt ill 17, lk 14.)

19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses algas Narva-Jõesuus ulatuslik areng suvituslinnana. Kuurordina algas Narva-Jõesuu tõus pärast Tallinn–Peterburi raudtee avamist – 1870. aastal. Samal ajal alustati linnatänavate rajamist, korrastati veevärk ja tänavavalgustus, samuti loodi esimesed tööstusettevõtted, sealhulgas laua- ja värvivabrik.

Näiteks esimene pumbajaam ehitati 1880. aastal Pesotšnaja (nüüd Liiva) tänavale, samal ajal pikendati veevärki ja kanalisatsiooni, kuivendati soised krundid Nurme tänava kandis, sillutati munakividega põhimagistraalid, kindlustati kallast majaka juures.¹⁷

Suur osa elamuarendusest keskendus hooajalisele kasutusele mõeldud üürisuvilate ehitamisele, mis olid sisustatud kõigi esmavajalike mugavustega. Lisaks soetasid jõukamad Narva ja Peterburi kaupmehed ja töösturid piirkonda krunte ning püstitasid sinna oma isiklikud suvilad. Samuti rajati hulgaliselt pansionaate, mis teenindasid üha kasvavat suvitajate hulka. Selle arenguga kaasnes eriline puitpitsvillade arhitektuur, mis kujunes Narva-Jõesuu visuaalseks tunnusmärgiks. Tegemist oli unikaalse Hungerburgi kuurordi suvilaarhitektuuri stiiliga, mis tänaseks on peaaegu täielikult hävinud. Peamiseks suvitajate sihtgrupiks olid Peterburi jõukad elanikud, keda meelitas siia nii pikk ja peene liivaga rand kui ka mugav rongiühendus Peterburi–Narva–Tallinna liinil.

1882. aastal avati Narva-Jõesuus esimene kuursaal. Samal perioodil rajati ka mitmeid parke, mis rikastasid piirkonna puhkevõimalusi. Arhitekt Aleksandr Novitski, üldhoonestusplaani autori nägemuse järgi sai kuurordi südames kuursaal koos sellega külgneva pargiga. Kuursaaalist lähtusid kiirtena tänavad. Keskseks tänavaks, mis ühendas Kuursaali rannaga oli

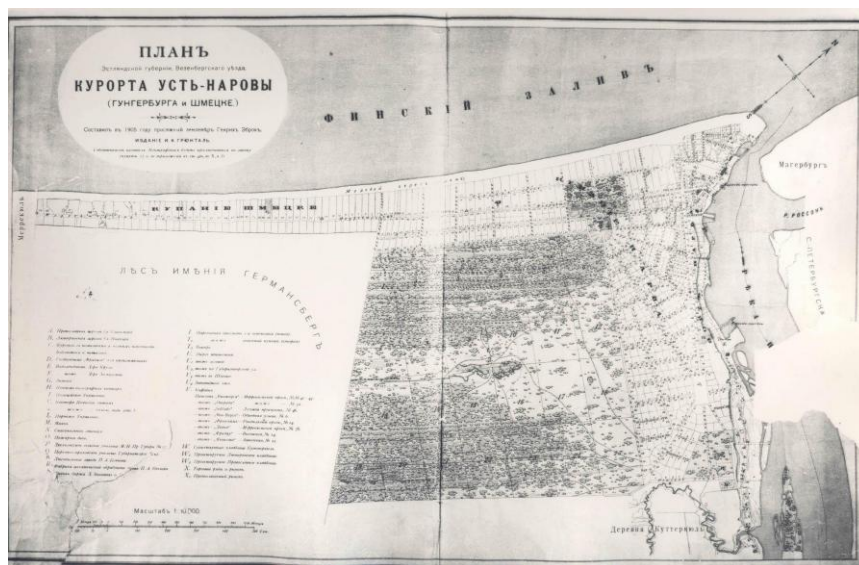
¹⁵ Merike Ivask, Svetlana Andrejeva, Madis Tuuder. Narva-Jõesuu - supelsaksad südames, Narva Muuseum Linn, 2016, lk 38.

¹⁶ Viktor Strelkov. Hungerburgi kuldne ring. Narva-Jõesuu kuurort ja selle lähiümbrus. 2017, lk 39.

¹⁷ Viktor Strelkov. Hungerburgi kuldne ring. Narva-Jõesuu kuurort ja selle lähiümbrus. 2017, lk 38.

Morskoi prospekt (vt ill 18, lk 15) A. Hahni tänav praegu. (Puidust kuursaal oli hävinud 1910. aastal.) Riiginõukogu tunnustas Narva-Jõesuud ametlikult suvituskohana 1894. aastal, mis andis täiendava tõuke piirkonna arengule. Järgnevatel aastakümnetel kasvas märkimisväärselt nii alaliste elanike kui ka suvitajate arv. 19. sajandi lõpuks elas Narva-Jõesuus üle 2000 inimese, kellest ligikaudu kaks kolmandikku olid eestlased ning ülejäänud venelased, isurid ja soomlased. Kohalik murre kujunes välja nelja keele seguna.

1883. aastal külastas kuurorti juba ligi 10 000 suvitajat. Neile pakuti lisaks rannapuhkusele ja ujumisvõimalustele ka mitmekesist kultuuriprogrammi. Parkides esinesid orkestrid ning toimusid teatrietendused, tantsuõhtud, karnevalid ja ilutulestikud. Osad kultuuriüritused toodi kohale otse Peterburist. Lisaks kultuurile oli oluline osa ka spordil — populaarsed olid tennise-, jalgratta- ja jahisõiduvõistlused. (vt ill 21–22, lk 16–17). 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses pakuti rannas suplemiseks tasuta suplusvankrite teenust. Vankreid veeti merre hobustega (vt ill 20, lk. 16). Tervist edendasid mudaravi ja erinevad protseduurid kohalikes ravilates. 1910. aastal puhkajate arv ulatas kuni viie tuhande inimeseni. Vahetult enne Esimest maailmasõda kasvas puhkajate arv kuni kümne tuhandeni. Soodsad looduslikud ja kliimaatilised tingimused, meresuplus, samuti vee- ja mudaravi meelitasid igal aastal üha rohkem inimesi kuurorti. Siia saabusid põhiliselt Peterburi ja Moskva koorekiht, kaupmehed, vabrikandid, tuntud vene kultuuritegelased, samuti Eesti kesk- ja kõrgklass, suvitajad Saksamaalt, Poolast. Neid oli siin vastuvõtmas üle 800 suvilat ja 30 pansionaadi. Narva-Jõesuu kuurordi teine õitseng leidis aset 1930. aastate lõpus, mil suvitajate arv küündis taas ligi 10 000 inimeseni. Nende seas oli märkimisväärne hulk Eesti kultuuritegelasi ning samuti hulgaliselt välismaalasi, eriti Skandinaaviamaadest.

Ill 17. Kuuroortlinna plaan, G. Elbrok (1905)

Ill 18. Hungerburg. Morskoi prospekt / tänapäevane A. Hahni tänav

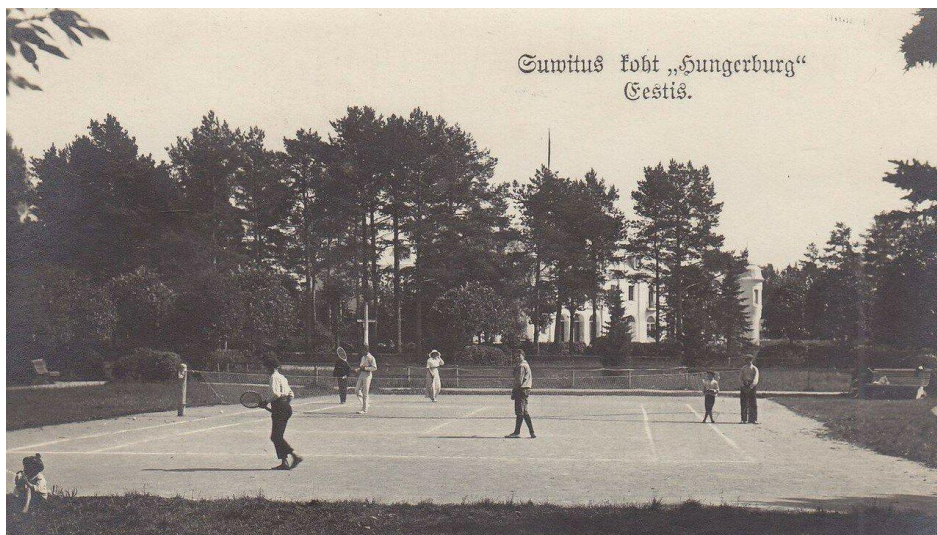
Ill 19. Narva-Jõesuu. Mererand. <https://ajapaik.ee/photo/22102/estonian-beach-narva-joesuu/>

Ill 20. Mere rand. Supelvankrid. Kuurort oli ravipaigana, kus oli olulisel kohal ujumine ja suplemine.

Ill 21. Hungerburg. Krokett. https://tellis.ucoz.ru/photo/gungerburg/1907_1918/gungerburg_krokett/111-0-10449 (vaadatud IV.2025)

Ill 22. Hungerburg. Tennis. Uue Kuursali juures. 20. saj algus. <https://www.muis.ee/museaalview/1677638>

1.2 Krundi ajalooline ülevaade – Villa Capriccio ja selle ümbrus

Villa Capriccio („Kapriis“) – Adolf Hahni suvila. (ill 23–26, lk 18, ill 28–31, lk 19).

19. sajandi lõpul rajati paralleelselt mere ja Merrekjulskaia tänavaga Sadovaja tänav. Siin mõõdeti välja kõige kallimad krundid, kuhu püstitati nooblid suvilad, mis otsekui võitsid üksteisega. 1874. aastal ehitas Narva linnaapea Adolf Hahn Narva-Jõesuusse suvila oma suvilat, mis meenutas pigem väiksemat sorti paleed. Neoklassitsistliku valgest kivist villat ehtisid sambad, pilastrid, portikus ja verandad. Aia tänava poole rajati purskkaevuga Itaalia aed: lillepeenardest ümritsetud purskkaev ja poolringikujuline portikus, mida katsid väänlevad metsiku viinamarja väädid. A. Hahn armastas reisimist, ning räägitakse, et inspiratsiooniks oli Capri saarelt villa ning Poola viimase kuninga Stanislaw August Poniatowski loss, mis asub Lazenkis, Varssavis.¹⁸ Ranna äärde, Villa Capriccio juures puidust abihoone Morskoj prospekti poolsele küljele ehitati 1886. aastal peen lehtla suurvürst Vladimir Aleksandrovitši ja suurvürstinna Maria Pavlovna Hungerburgi saabumise auks.¹⁹ Puitpitsiliste dekoorielementidega lehtla seisab tänapäevalgi sama koha peal – see on Tšaikovski puitpaviljon (ill 19, lk 15; ill 27, lk 19; ill 23, lk 18). Rahvasuus on see kuulsa helilooja paviljon, kuid pole sellel objektile mingit seost Pjotr Tšaikovskiga. Mere puistee, hilisem A. Hahni tänav, ulatus kuursalist mereni (ill 36, lk 20). Sellega ristusid Mereküla ja Aia tänavad. Mõlemal pool tänavat laius 19. sajandil loodud kuurordipark – Hele Park. Enamik tänavavillasid olid kahekorruselised, koos kõrvalhoonetega päikeseloojangu vaatamiseks, ja

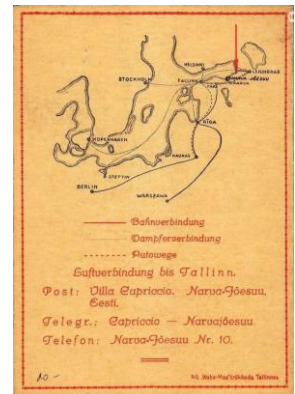
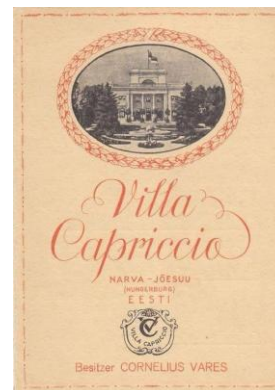
¹⁸ Aleksandr Openko. Narva-Jõesuu. Reisimine vanada postkaartidega / «Нарва-Йыэсуу. Путешествие со старинными открытками», Tallinn, Eesti. 2022, lk 29

¹⁹ Viktor Strelkov. Hungerburgi kuldne ring. Narva-Jõesuu kuurort ja selle lähiümbrus. 2017, lk 39.

kruntidel olid tingimata lehtlad teejoomise, lugemise ja seltskondlike vestluste jaoks. Iga õhtu mere rannal oli ka traditsioon vaadata päikeseloojangut ning võtta õhu vanne.

Ill 23. Villa Capriccio, Narva-Jõesuu Koduloomuuseum (25.IV.2025)

Ill 24-25. Aleksandr Openko arhiivist

Ill 26. Postkaart. Hungerburg. Villa Capriccio, <https://www.muis.ee/museaalview/1211227>

Ill 27. Hungerburg. Pääs supelranda Morskoj prospektilt. 1905. aasta foto²⁰

Ill 28. Reklaam. Aleksandr Openko arhiivist

Ill 29.²¹

Ill 30. Villa Capriccio interjäär, 1927–1932a.
Narva Muuseum SA, V. Auksman

Ill 31. Suvitus koht "Hungerburg" Eestis
A. Openkov arhiivist

²⁰ Postkaart, Narva Muuseum SA, <https://www.muis.ee/museaalview/1211480> (vaadatud 11. IV 2025).

²¹ Pilt: https://tellis.ucoz.ru/photo/gungerburg/1907_1918/villa_quot_kaprichio_quot/111-0-5870 (vaadatud IV 2025).

Ill 36. Narva-Jõesuu park Mere pst. Osvald Haidak, ERM Fk 2966:98

Ill 32. Narva-Jõesuu: puitpaviljon, Nõmtaki kohvimaja

Ill 33. Nõmtaki kohvimaja

1918. villa Capriccio rüüstati. 1930. aastal ostis villa tuntud hotelliomanik Cornelius Vares. Uue omaniku ajal sai villast esmaklassiline hotell, kus peatusid linna tähtsad väliskülalised ja turistid. Kombekohaselt heisati maja ette külastajate riikide lipud. 1930. aastatel Narva-Jõesuu kohta on öeldud, et see on Eestimaa Riviera. Siin puhkas eesti intelligents. Kuurort oli šikk. *Морская кофейня* – Aleksander Nõmtaki Mere kohvimaja (vt ill 32–33) asus „Mereranna“ basseini kohal, selles kohvikus 1910. aastal toimus esimene kinoseanss.

Villa Capriccio hoone sai kannatada Teise maailmasõja ajal ning selle varemed lammutati 1954. aastal.²² (vaata ill 38–40, lk 22). Kuid villa asuv rannapaviljon sai terveks „Kafe de Paris“ (vt pildid 34). Peale sõda (vt ill 37, kaart 1941.a) muutunud ka riigikord ja

²² Merike Ivask, Svetlana Andrejeva, Madis Tuuder. Narva-Jõesuu - supelsaksad südames, Narva Muuseum Linn, 2016, lk 38.

majandussüsteem, mis seadis uued raamid nii puhkemajanduse kui ka asula üldsele arengule.²³ Nüüd asusid puhkeasutusi rajama riik või riigile kuuluvad ettevõtted. Esimene sõjajärgne kümmend oli asula arengus suhteliselt vaikne. Korrastati terveks jäänud hooneid ning lammutati mõned varemed. Villa Capriccio asus „Mereranna“ puhkekodu I korpuse kohal. Kafe de Paris asus samal krundil, mererannal. Nõukogude ajal samas hoones oli kohvik «Чайка» (vt ill 35). Rannapaviljoni kahjuks enam ei ole – see lammutati „Mereranna“ ehituse alguses.

Ill 34. Narva-Jõesuu „Kafe de Paris“ 30ndad²⁴

Ill 35. Narva-Jõesuu. Rannapaviljon «Чайка» 60ndad

Ill 37. Aeropilt 25. juuni 1941²⁵

²³ Merike Ivask, Svetlana Andrejeva, Madis Tuuder. Narva-Jõesuu - supelsaksad südames, Narva Muuseum Linn, 2016, lk 168.

²⁴ Pildistatud raamatust “Narva-Jõesuu koduuriija pilguga: Hungerburg.” 1993, Virve Orav (IV 2025).

Ill 38. 1944. aastal hävitatud Villa Capriccio

Ill 39. Villa Capriccio

Ill 40. 1950. aastal hävitatud villaehitis. Narva muuseumi kogudest.²⁶

²⁵ https://tellis.ucoz.ru/photo/gungerburg/1919_1939/narva_jyehsuu_aehrofoto_25_ijunja_1941/112-0-4612 (vaadatud IV.2025)

²⁶ <https://tellis.ucoz.ru/photo/113-0-9097-3?1746031413> (vaadatud IV.2025)

Ill 40. „Mereranna“ puhkekodu: ehitustegevus. 1966. Maadis Tuuder arhiivist

1.3 “Mereranna” kompleksi rajamine – Nõukogude period

1969. aastal avati endise Villa Capriccio krundil üleliiduline puhkekodu “Mereranna”.

Puhkekodu “Mereranna” oli üks mastaapsematest puhkeasutustest, mis Nõukogude perioodil Narva-Jõesuusse rajati. Kompleksi rajamine sai alguse **1962.** aastal, kõige kesksemal ja elitaarsemal asukohal – ajaloolise linnapargi merega piirnevas osas kummalgi pool kuursaali juurest algavat peapromenaadi (praegu A. Hahni tänav). Tellijaks oli Narvas baseeruv üleliidulise alluvusega sõjatehas „Почтовый ящик (П/Я) № 22”: „Postkast № 22” (1947–1966), hilisema nimetusega „Baltijets”. Esimese korpuse valmides läks see aga Nõukogude Liidu Keskmise Masinaehituse Ministeeriumi bilanssi. Selle neutraalse nimetusega ministeeriumi alluvuses toimis tegelikult liidu aatomi- ja sõjatööstus ning selle üheks osaks oli ka nimetatud Narva tehas.²⁷

Tehase tooteid demonstreeriti korduvalt VDNKh paviljonis „Aatomienergia“ ning tarniti rohkem kui 100 kohta liidus ja 40 riiki maailmas. Narva saadeti tööle uude tootmisüksusesse töötajaid ja spetsialiste Keskmise Masinaehituse Ministeeriumi ettevõtetest Transbaikaliast, Intast, Sverdlovskist, Ševtšenkost ja teistest Nõukogude Liidu linnadest. Tehases ehitati aktiivselt tööliste ja nende perede elamuid, ilmus tehase polikliinik, kus töötas meditsiinipersonal ja multidistsiplinaarsed arstikabinetid. Tehas osales 12-ühikulise pioneerilaagri varustamisel Valentina Nikolajeva-Tereshkova nime all Narva-Jõesuu (Ust-Narva) kuurordis, üleliidulise puhkekodu „Mereranna“, puhkekodu „Golubaja Dal “Krimmis ja laste tervisedenduse kompleksi loomisel Jevpatorias.

²⁷ Narva-Jõesuu teejuht. Madis Tuuder. Vaivara Sinimägede SA 2023. Lk 64

Puhkajate enamiku moodustasid NSVL Keskmise Masinaehituse Ministeeriumi haldualasse kuulunud salastatud ja kaitsetööstuse ettevõtte töötajad Novosibirskist, Dubnovist, suletud Ševtsenko linnast, Angarskist, Baikali-tagustest linnadest jms. Samasse süsteemi kuulusid suletud Sillamäe linn ja Narva tehas “Baltiets”. Puhkekodu esimeseks direktoriks oli Novikov, kelle vahetas välja Moskva poolt Narva-Jõesuusse suunatud Faina Gorinskaja, osavõtlik, kultuurne, haritud inimene. Tema ajal puhkekodus oli personal heade spetsialistidega. Siin olid ekskursioonid, kunstiline isetegevus, raamatukogu (juhataja A. Allik).

Ekskursiooniosakonna etteosa sai varem kolhoosidevahelises sanatooriumis töötanud Aino Järg. Menukaid puhkeõhtud viis läbi kultuuritöötaja A. Sapunov, oma ala meiseter. Edukalt toimisid kunstilise isetegevuse kollektiivid – laulukoor, tantsuansambel, teatrikollektiiv, käsitööringid puhkajate jaoks.²⁸

Vastavalt Eesti Vabariigi valitsuse 7. juuli 1993. aasta otsusele likvideeriti Baltietsi tehas.²⁹

Aga 60ndatel sai Narva-Jõesuu kuurort uue populaarsuse ja õitsengu.

1.4 Üldine kompleksi kirjeldus.

Aastatel 1969–1976 valminud mitmest korpusest koosneva kompleksi kavandasid arhitektid Pärtel Tarvas (1924–1994) ja Helgi Margna (1928–1989) ning arvestades prominentset tellijat, sai kasutada toona Nõukogude Liidus defitsiitseid viimistlusmaterjale.³⁰ „Mereranna“ modernistlik käsitlus on julge: hoones on kasutatud vabaplaneeringulist plokkide paigutust, (vt joonised 1, 2, lk 25.) avaraid lintaknaid, klaasitud seinapindu ning siseviimistluses tol ajal innovaatilisi materjale. Hoonesse on ka rajati mitu monumentaalkunstiteost, nii sees kui väljas. Lisaks kõrgetasemelisele arhitektuurilahendusele rakendati Mereranna hoone (vt ill 41–47, lk 27–30) juures mitmeid huvitavaid tehnilisi võtteid ja katsetusi. Näiteks rajati basseini korpusest merepõhja torujuhe, et pumbata basseini naturaalselt mereveett. Samuti mõjus kohapeal uudsena I korpuse teenindusploki katusele rajatud päevitusterrass ning üle rannaluidete kulgev betoonestakaad, mille kaudu pääses katuselt otse randa. Kahte hooneplokki seob nende vahel üle A. Hahni postidel tänava kulgev galerii.

I korpus – 1969

II korpus ja administratsioon – 1974

Basseinikorpus – 1976³¹

²⁸ Viktor Strelkov. Hungerburgi kuldne ring. Narva-Jõesuu kuurort ja selle lähiümbrus. 2017, lk 135.

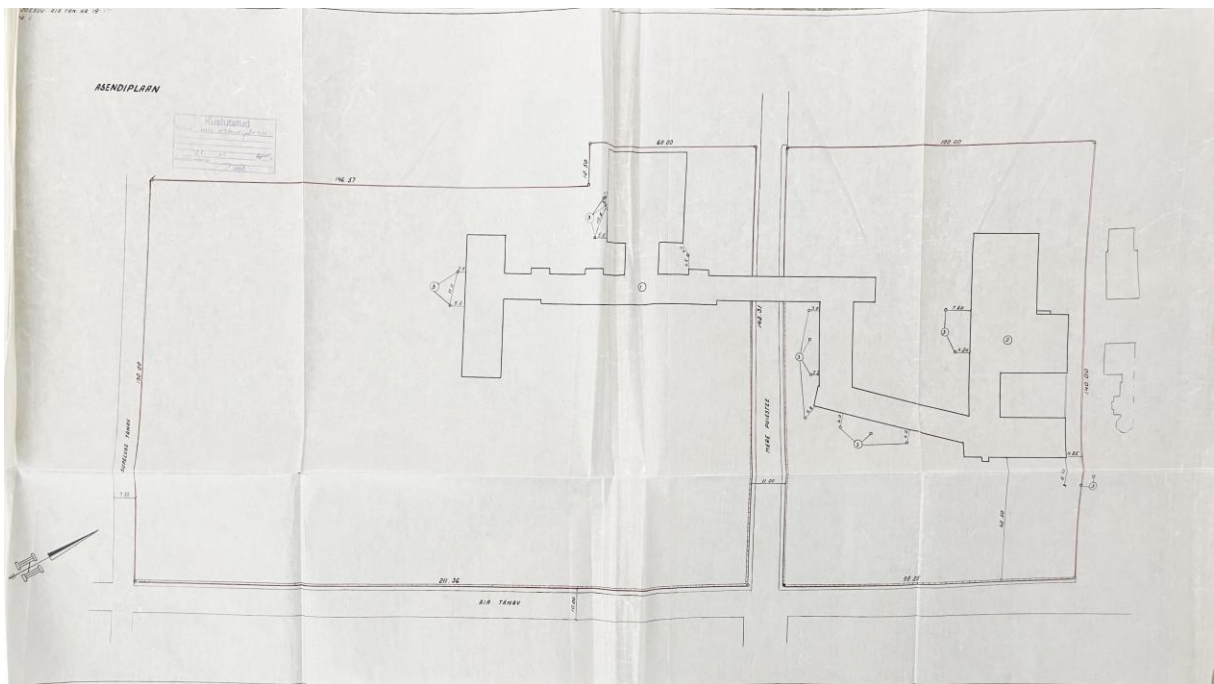
²⁹ Narva Linnaarhiivi fondide ajaloo käsiraamat. Narva, 1997.

https://tellis.ucoz.ru/publ/zavod_quot_baltiec_quot_v_narve/15-1-0-201 (vaadatud IV.2025).

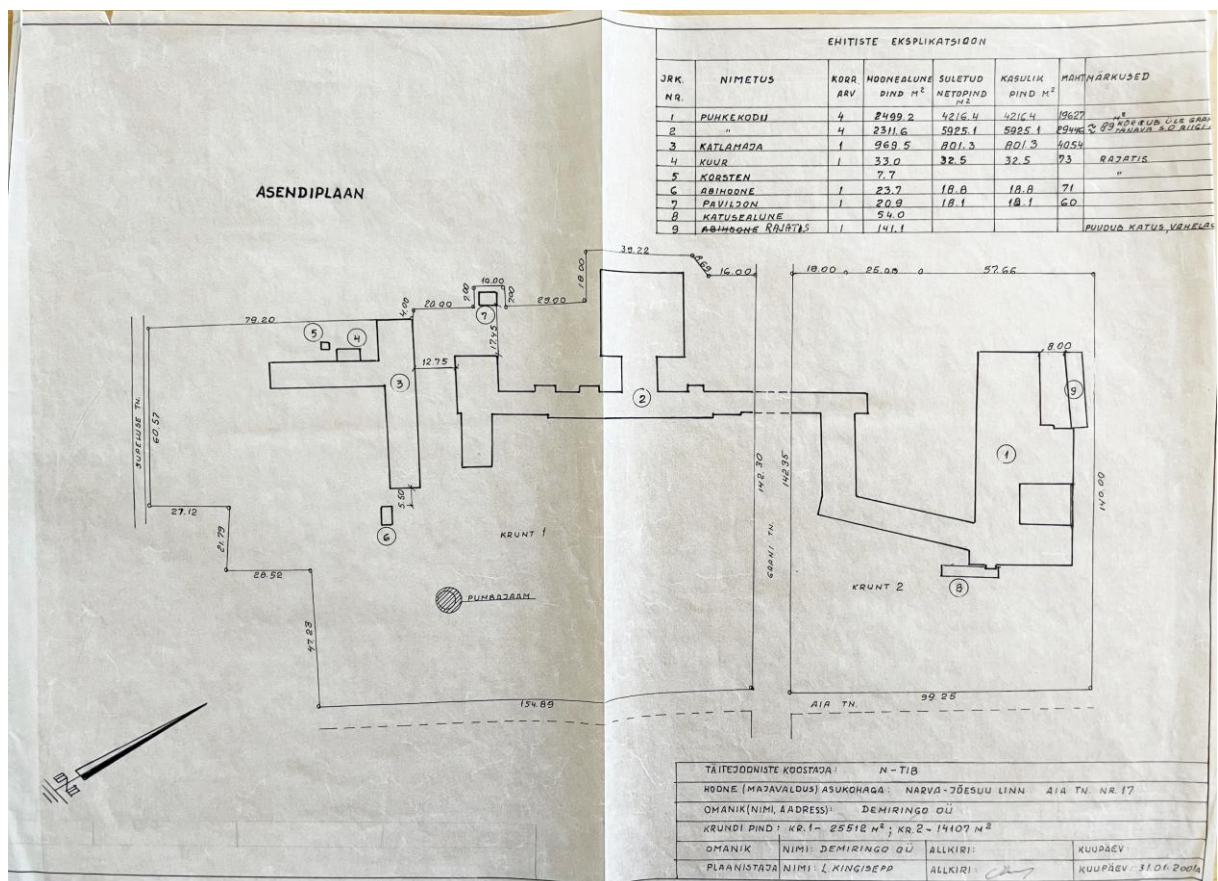
³⁰ Puhkekodu „Mereranna“ taiesed. Madis Tuuder.

https://2021.muinsuskaitsepaevad.ee/exhibitions_post/puhkekodu-mereranna-taiesed/ (vaadatud IV.2025).

³¹ Ehituste vastuvõtu aktid, Narva-Jõesuu Linnavalitsus (pildistatud IV.2025).

Joonis 1. Kompleksi asendiplaan. Inventeerimisjoonised (Allikas: Narva-Jõesuu Linnavalitsus, väljavõtte inventeerimisjoonistest, 1980a.)

Joonis 2. Kompleksi asendiplaan. Inventeerimisjoonised (Allikas: Narva-Jõesuu Linnavalitsus, väljavõtte inventeerimisjoonistest, uuendus 2001a.) Vaata ka LISA 5 – LISA 9, LISA 12

Esimese korpuse avamine oli 17. veebruaril 1969, see oli suursündmus Narva-Jõesuu alevi jaoks. Ehitustööde teostamise eest vastutas Sillamäe Ehitus-Mantaaživalitsus (ülem Berdinski juhtimisel).³²

Esimene arhiivist teade, arhiivi koopia:

AKT № 18 (25. Juuni 1990 a.) Narva Linnavolikogu SDD täitevkomitee 13.12.1956 otsuse № 283 alusel, 4.12.1962 №356 eraldati Aia 17 tänaval asuv 3,68 ha suurune maa-ala, mis asub Narva-Jõesuu asumis. (vaata **Lisa 1**)

Otsus omaaükkide eraldamise kohta riiklikele organisatsioonidele № 356, 4. detsember 1962, Narva linn. (Arhiivi koopia 22.04.1983. 38/5)

- Anda üle Eesti Vabariiklikule Tarbijate Ühingule eraldatud maatükid Narva-Jõesuus 100-kohalise puhkekeskuse ehitamiseks. (vt **Lisa 2**)
- 31. märts 1966, Narva linn. Narva Linnavolikogu tööliste esindajate juhatus otsustab anda täiendavat krundi puhkekeskuse 2. etapi ehitamiseks. (vt **Lisa 3**)

Objekti ekspluatatsiooni võtmise kuupäev on 31. detsember 1968, märgitud Riikliku vastuvõtmise aktil, vastuvõtukomisjoni esimees: E. Jakobsen. “Mereranna” puhkekodu hoone on 4 korruseline, 2 sektsiooniga, kasulik pind 4519 m², 150 kohta. Ehitustööd alustati 1964. aasta novembris, lõpetati 1968. detsembris, ehitustööde kestus: kehtivate normide järgi 14 kuud, tegelikult 50 kuud. Objekt on ehitatud 211/2520 projekti järgi, mis on koostatud „Eesti Projekt” projektorganisatsiooniga. Riiklik komisjon hindas objekti teostatud tööde kvaliteedi üldhinne: hästi. Vundamendid ja seinad, vahelaed, katus ja sarikas, trepid, põrandad, laudsepatooted, krohvi- ja maalritööd, fassaadid, santehnilised tööd, paigaldatud seadmed (katlad, boilerid, ventilaatorid, antennid, liftid jne. Komisjon otsustas: hoonet ekspluatatsiooni vastu võtta. 27 detsember 1968. aasta. Ekspluatatsiooni insener: B. Golin. Põhikorpuse oli inventeeritud ja registreeritud 13. mai 1970. a. Kohtla-Järve Tehnilise Inventeerimise Büroo. Kokku 150 kohta, aadressiga Aia 17, bilanssiline väärtus 721 423 rub. 81 kop. (vt **Lisa 4**)³³

³² Viktor Strelkov. Hungerburgi kuldne ring. Narva-Jõesuu kuurort ja selle lähiümbrus. 2017, lk 135.

³³ Riikliku vastuvõtukomisjoni akt, 31.12.1968a. Narva-Jõesuu Linnavalitsuse arhiivist dokument: TOIMIK Nr 653, Narva-Jõesuu, Aia 17, Omanik / valdaja Aleksandr Ganzevitš (vt. **Lisa 4**)

Ill 41. Mereranna sanatorium. Hahni tänav, vaade II korpusele. 1977³⁴

Ill 42. Mereranna sanatorium, I korpuse hoov. 1977³⁵

Ill 43. Mereranna sanatorium, I korpuse hoov. 1977³⁶

³⁴ Советская Эстония – Eesti NSV. Grupp facebookis, Nelly Gatito postitus 23.05.2025 (vaadatud IV.2025)
https://www.facebook.com/groups/25936276422017/?multi_permaLinks=3194482280710036&ref=share

³⁵ Советская Эстония – Eesti NSV. Grupp facebookis, Nelly Gatito postitus (vaadatud IV.2025)
https://www.facebook.com/groups/25936276422017/?multi_permaLinks=3194482280710036&ref=share

³⁶ „Samas“

Ill 44 II. korpuse ehitus, vaade merelt. NLM F 297:3, Narva Muuseum SA³⁷

Ill 45. Mereranna basseini ehitus, vaade merelt, aeropilt, NLM F 297:4, Narva Muuseum SA, 70ndad

Hoone modernistlikku kuju iseloomustavad valged krohvitud seinad ning horisontaalse lintmotiivi järgi paigutatud aknaread koos rõdudega, samuti geomeetrilised rütmid, mis on julgesti kombineeritud detailidega. Hoone koosneb kahest galeriiga ühendatud plokist, saab öelda, et see arhitektuurne lahendus on saanud piirkonna sümboliks. Igal fassaadil on oma spetsiifiline geomeetriline idee. I korpus koosneb kolmest osast, mis omavahel moodustavad

³⁷ <https://www.muis.ee/museaalView/2475022> (vaadatud IV.2025)

U-kujulise põhiplaaniga kehandi. Hooneplokid ei ole omavahel täisnurga all, mistõttu tekib mahtude vahele vabakujuline hoov. I korpuse U-kujuline vormi plokide fassaadid on erinevad igas suunas. Lõuna ja lääne poolt piiravad hoovi 4-korruselised esiküljega pargi poole suunatud võrdlemisi saledad lamekatusega mahud, kus paiknevad numbritoad. Kui vaadata Aia tänavalt I korpuse poole, on kohe märgatav silikaattellistest teenindusploki sissepääs. Mustriline ristkülikukujuline maht köidab tähelepanu; valge tellissein, mille vahed moodustavad T-tähe kujundeid, loob varjumänge ja intrigeerib, kutsudes lähemale tulema. (vt ill 46). Samuti asub kõrval modernistlik, julge võtmega aknamaht, mis ulatub läbi nelja korruse. Aknaraamid on valmistatud metallist, mis viitab 1970ndatele omasele kallimale materjalikasutusele ja heale tehnoloogilisele tasemele.

I korpuse puhkajate tubade aknad on suured ja igast ruumist on väljapääs rõdule. (vt ill 47)

Ill 46. Mereranna I korpus, tellissein. Krivošejev, Jevgeni, NLM F 350:23, Narva Muuseum SA³⁸

³⁸ Museums Public Portal - Mereranna puhkekodu Narva-Jõesuus, Aia 17
<https://www.muis.ee/museaalView/2464558>

Ill 47. Mereranna I korpus, Eesti Rahva Muuseum, ERM Fk 2644:8136, Salmre, Viktor, 1970³⁹

Ill 48. Mereranna I korpus, vaade hoovist. Eesti Rahva Muuseum, ERM Fk 2644:8134, Viktor Salmre, 1970⁴⁰

Merepoolne külg kolme hooneosa vahele tekkivast hoovist on mahuliselt avatud.

Illustratsioonis 48 on näha I korpuse hoovi, kus fassaad on jälle julge võtmega ja erinab Aia tänava fassaadist koordinaalselt. Siin on näha päikeseterassi, kus seisavad skulptuurid. Päikeseterass asub teenindusploki katusel; selle all paiknevad söökla, fuajee – marmori saal. Samuti teise korruse tasandil asub eraldi suurte akendega saal – tantsusaal ja ametikorter, kus

³⁹ Museums Public Portal - Mereranna puhkekodu Narva-Jõesuus, Aia 17
<https://www.muis.ee/museaalview/1514899> (vaadatud IV.2025)

⁴⁰ <https://www.muis.ee/museaalview/1514897> (vaadatud IV.2025)

elas majahoidja oma perega.⁴¹ Korpuselt viib teise korruse tasandil mereni betoonist estakaad, mis laskub liivaluitelt randa trepina (vt ill 49). I korpuse hoovi piirab madal kivimüür sulgedes sellega tekkiva hoovi igast küljest (ill 50).

Ill 49. Saalikorpus, päikeseterass, estakaad⁴² Ill 50. I korpuse hoov, piirav kivimüür⁴³

II korpuse Aia tänavalt vaadeldava fassaadi eripära on rõdupüstikute rütmilisus – perspektiivvaates meenutab see trepistikku (ill 51). II korpus paikneb eelmisest lääne pool teisel pool A. Hahni tänavat, läbi teed. T-kujulise korpuse pikem külg asetseb rannajoonega paralleelselt. Antud 4 korruselise korpuse esikülje näol on tegu puhkekodu peasissepääsuga merre – “Mereranna” värav. II korpuses paikneb ka 3-korruseline administratiivne korpus, kus asusid: raamatukogu, töötajate söökla, administratsioon alates 1974a. ning kabinetid. Selle korpuse taga asub majandushoov koos katlamajaga. Pikimahu keskosas liitub sellega merepoolses küljes basseinikorpus. (vt. Joonised 1, 2, lk 25, ning **LISA 12**). Basseini korpus on 3 korruseline (vt ill 61, lk 34). Seal on ka kasutatud suured metallist raamiga aknad.

Ill 51. Mereranna II korpus.

⁴¹ Info telefonikõnest Galina Rastarguevaga – Mereranna puhkekodu endine peakokk, kes töötas seal aastatel 1974–2000.

⁴² Pilt Madis Tuuderi arhiivist

⁴³ Sama

Hoonesse rajati ka mitu monumentaalkunstiteost. Ahitekt Pärtel Tarvase mahitusel (kasutades ära rahakaid Moskva tellijaid pöördus viimane 1964. aastal ERKI-sse saamaks enda projekteeritud majja monumentaalkunsti) rajati vastvalminud hoone (I korpuse) kinosaali Leo Rohlini (1939–2022) kavandatud värvitud šamotist valmistatud figuurigrupp. Töö fragment valmis juba 1965. aastal autori diplomitööna ja kujutab see päikese suunas vaatavaid mehi-naisi-lapsi (ill 52, 53). 1968. aastal valmis sama autori käe all sgrafiitotehnikas Narva ümbruse kaart valmiva I korpuse fuajeesse (ill 54), 1985. aastal lisandus samase ruumi ka samas tehnikas Eesti kaart (ill 55). Maja valmides 1969. aastal paigaldati I korpuse sissepääsu kõrvale Leo Rohlini poolt valmistatud keraamiline ažuurne kera (ill 56, 57). 1979. aastal lisandus I korpuse fuajeesse Dolores Hoffmanni (sünd. 1937) loodud aken-pannool „Tähistaevas” (ill 58, 58a), mida on peetud kogu Eesti suurimaks vitraažiks üldse (4 × 14 m, pindalaga 56 m²). Dolores valmistas panood koos oma abikaasaga. Vitraaž-pannool koosnes mitmest plokist ja transporditi Narva-Jõesuusse. „Tähistaevas” on tänaseks kadunud (staatatus on teadmata) ja seda ei ole enam „Mereranna“ puhkekodus. Millal see kadunud, ei ole kahjuks teada. Mingil hetkel toodi kaks väikest osa vitraažist restaureerimiseks Dolores Hoffmannile, mis oli talle ootamatu.⁴⁴ Arvatavasti kadus vitraaž ajavahemikus 1990–2000, mil toimus „Mereranna“ müük ning sellele järgnes pankrotimenetlus.⁴⁵

Ill 52. Leo Rohlin. Kinosaali seinapannool.1970⁴⁶

Ill 53. Leo Rohlin samas seinas kinosaalis Päike pannool⁴⁷

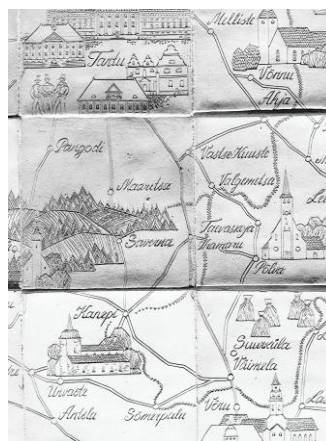
⁴⁴ Telefonikõnest saadud info: Külli Reinup – Dolores Hoffmanni tööpartner (telefonikõne) / Dolores Hoffmanniga kohtumine (mai 2025)

⁴⁵ Telefonikõnest saadud info: Galina Rastargujeva – “Mereranna” töötaja 1974-2000. (kõne tehtud: mai 2025)

⁴⁶ Eesti NSV Rahvamajanduse Näituse Direktsioon (AIS) EFA.289.0.79856,

<https://www.ra.ee/fotis/index.php/et/photo/view?id=477542>

⁴⁷ Pilt Madis Tuuderi arhiivist

Ill 54. Leo Rohlin. Narva laht pannoo. I korpuse fuajee⁴⁸ Ill 55. Leo Rohlin. Eesti kaardi pannoo fragment⁴⁹
Sgrafiitotehnikas keraamilised plaadid, 1969

Ill 56. Leo Rohlin. Keraamiline ažuurne kera.⁵⁰

Ill 57. I korpuse sissepääsu varjualune (hävinud) + keraamiline ažuurne kera (kadunud)⁵¹

⁴⁸ Narva-Jõesuu puhkekodu, kahhelkividest Ida-Eesti kaart. Hoone arhitektid Pärtel Tarvas ja Helgi Margna, EAM Fk 12240, Eesti Arhitektuurimuuseum, <https://www.muis.ee/museaalview/2641532>

⁴⁹ Autori pilt. VIII. 2024

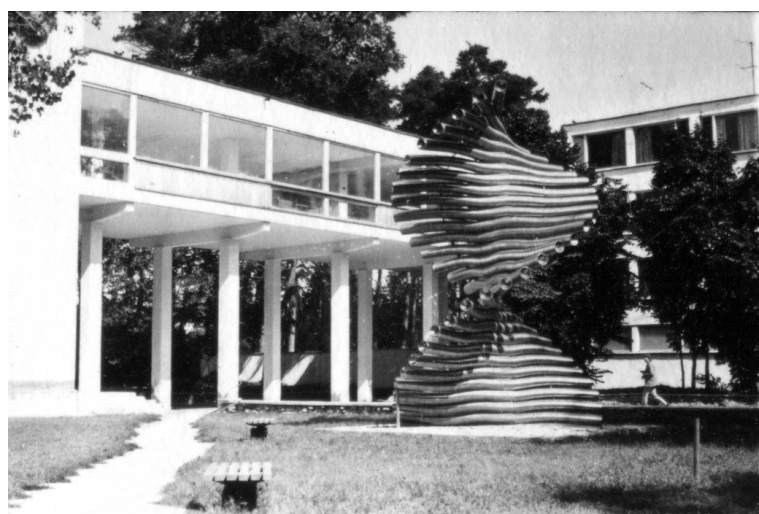
⁵⁰ Советская Эстония – Eesti NSV. Grupp facebookis, Nelly Gatito postitus (vaadatud IV.2025) https://www.facebook.com/groups/259362764222017/?multi_permaLinks=3194482280710036&ref=share

⁵¹ Pilt Madis Tuuderi arhiivist

Ill 58, 58a. Aken-pannoo “Tähistaevas”, puhkekodu “Mereranna”, Narva-Jõesuus, 1979⁵² (hävinud).

Pilt: Dolores Hoffmann.

Ill 59, 60. Mkrtits Mazmanjan: skulptuurid (ERKI õpingute jooksul tehtud skulptuurid. Rahvasuus “Tagurpidi laine” ja „Teokarbid“.⁵³

Hahni tänava vasakul poolel, kui vaadata mere poole, II korpuse ette kavandas armeenia pärit skulptor Mkrtits Mazmanjan ühe skulptuuri abstraheritud teokarpi või tagurpidi lainet meenutava metallskulptuuri ning II korpuse seinale kaks kõrvuti paiknevad merekarbi-figuuri (ill 59, 60). Mereteemalised metallskulptuurid paiknesid ka interjöörides. Hoone I korpuse fuajee seinal on jäädvustatud arhitekt Pärtel Tarvase initialsid „PT”.

Õnnestus rääkida Mkrtits Mazmanjaniga 22.04.2025 telefoni teel. Ta ütles, et skulptuur „Tagurpidi laine“ oli loodud kooli ajal, kui ta õppis ERKI-s Tallinnas (1965 –1971) Mkrtits tegi teose eskiisi, kuid 1:1 originaalskulptuuri, mis paikneb „Mereranna“ II korpuse juures, valmistas keegi teine, meister, kes suurendas Mkrtitsi eskiisi. Skulptuuride autor märkis, et nooruses meeldis talle luua midagi erilist, mis ei tugineks ühtelegi akadeemilistele

⁵² Dolores Hoffmann veebileht. <https://www.glassart.ee/ee/?m=galerii&viewalbum=11&op=6> (vaadatud IV.2025)

⁵³ Советская Эстония – Eesti NSV. Grupp facebookis, Nelly Gatito postitus (vaadatud IV.2025) https://www.facebook.com/groups/259362764222017/?multi_permaLinks=3194482280710036&ref=share

printsipiidele – teda inspireeris julgus ja puhas loovus, mis on kandnud teda läbi kogu elu. Huvitava faktina lisas ta piltide vaatamisel ütles, et tänasel päeval – 2025. aastal, 81-aastaselt – teeb ta midagi sarnast: „Elu alguses ja elu lõpus teen sama asja.“

„Mereranna“ II korpuse seinal asuva skulptuuri „Teokarbid“ autor on Mazmanjan ise. Teos telliti 1970. aastate lõpus. Kunstikogu žürii külastas meistrikoja, kiitis teose heaks ning valis selle „Mereranna“ puhkekodu jaoks.⁵⁴

Ill 61. Basseini korpuse kül ning II korpuse fassaad.⁵⁵

Omanikud

Arhiividokumentide põhjal on puhkekodu „Mereranna“ omanikeks aastastel 1969-2025 olnud mitmed erinevad ettevõtted ning viimane ja praegune omanik (IV.2025). 1990. aastatel „Mereranna“ ajalugu päris karm. Siin hakkab kunagi õitsva ja elujõulise puhkekodu aeglane, kuid kindel hääbumine. Kinnisvara ülesostmine, tegevusetus ja pankrot.

1. Omanik (detsember 1968) – **Organisatsioon II/Я №22**, esindajad tellija poolt: J. Novikov, F. Gratšjov, direktor V.V. Hrustaljov

⁵⁴ Telefonikõne Mkrtits Mazmanjaniga 22.04.2025 (Tallinn, Eesti – Erevan, Armeenia)

⁵⁵ Pilt Madis Tuuderi arhiivist

2. Omanik (25.08.1993 aasta) - **AS Lillesaar**, direktor Sergei Martjanov.

Täiendav info: 15.07.1993 pärineb Narva-Jõesuu Linnavalitsuse arhiivist dokumendile: TOIMIK Nr 653, Narva-Jõesuu, Aia 17. lk 26, 27, 30, 32. Riigi vara munitsipaalomandisse üleandmise akt №17/549-01. Siinkohal üleantud vara Puhkekodu „Mereranna“, Aia 17, kuulub erastamisele alates 1.07.1994. Müüja: Narva-Jõesuu Linnavalitsus. Bilansiline väärtus: 416 773 EEK.

Munitsipaalvara vastuvõtutunnistuse kohane väärtus: 260 315 EEK. (15.09.1993)

24.09.1996a. dokument Narva Linnakohtu kohtunikult. AS Lillesaar laenuvõlg. Põhja-Eesti pank, kes on andnud ettevõttele AS Lillesaar laenu, palub arestida kinnisvara, mis on saanud pangalt lepinguliselt laenu 4 000 000 krooni. Vara arestimist ei toimunud. 2. Juuni 1997 AS Lillesaar otsus realiseerida objekt Narva-Jõesuus, Aia 17., panga (AS Eesti Ühispank – endine Põhja Eesti pank) nõusolekul. (Koosolekul olid: direktor N. Aleksejev, Z. Baranovski, I. Murd) Tegeles tehingu teostamisega Zigmund Baranovski (AS Lillesaar esindaja).⁵⁶

3. Omanik (1997) – **Aktsiaselts DEMIRINGO**⁵⁷, juhatuse liige Nikolai Aleksejev (endine AS Lillesaar direktor; autori märkus).

Bilansiline väärtus 1.12.1997a: 27 753 553 EEK

Kandeotsus oli tehtud 5.09.1997 a. – kogu objekti kohta. Aia 17 - 3,96 ha.

Pandileping on sõlminud 23.12.1997 aastal. Pandi ese: puhkekodu, milles pinda 4232,7 m², mille juurde kuulub laohoone, 16,3 m². Laenusumma 11 205 000 Eesti Krooni. Pandipidaja: CARVE INVESTMENT LTD (Suite 606, 1220N. Market St. Wilmington, DE 1981, Country of New Castle, State of Delaware, USA)

21.08.1998 – pandilepingu muutmise kokkulepe.

19.12.1999 – AS Eesti Maapank on kavas esitada kohtusse hagiavalduse AS Demiringo (endise nimega AS Lillesaar) vastu.

15. september 2000a. – AS Demiringo pankroti väljakuulutamine.

Võlgnevus kokku: 10 575 791,69 krooni.

Juhatuse liige Nikolai Aleksejev on 5.09.2000.a. lahkus Eestist Venemaale.

8. veebruaril 2001 on dokumentides näha uuendusi, milles on kajastatud ehitise tehnilised andmed. Pärast seda toimus viimane ehitise ostu-müügileping.

4. Omanik (alates veebruarist 2001) – **Aleksandr Ganzevitš**

⁵⁶ Narva-Jõesuu Linnavalitsuse arhiivist dokument: TOIMIK Nr 653, Narva-Jõesuu, Aia 17. lk 41–50.

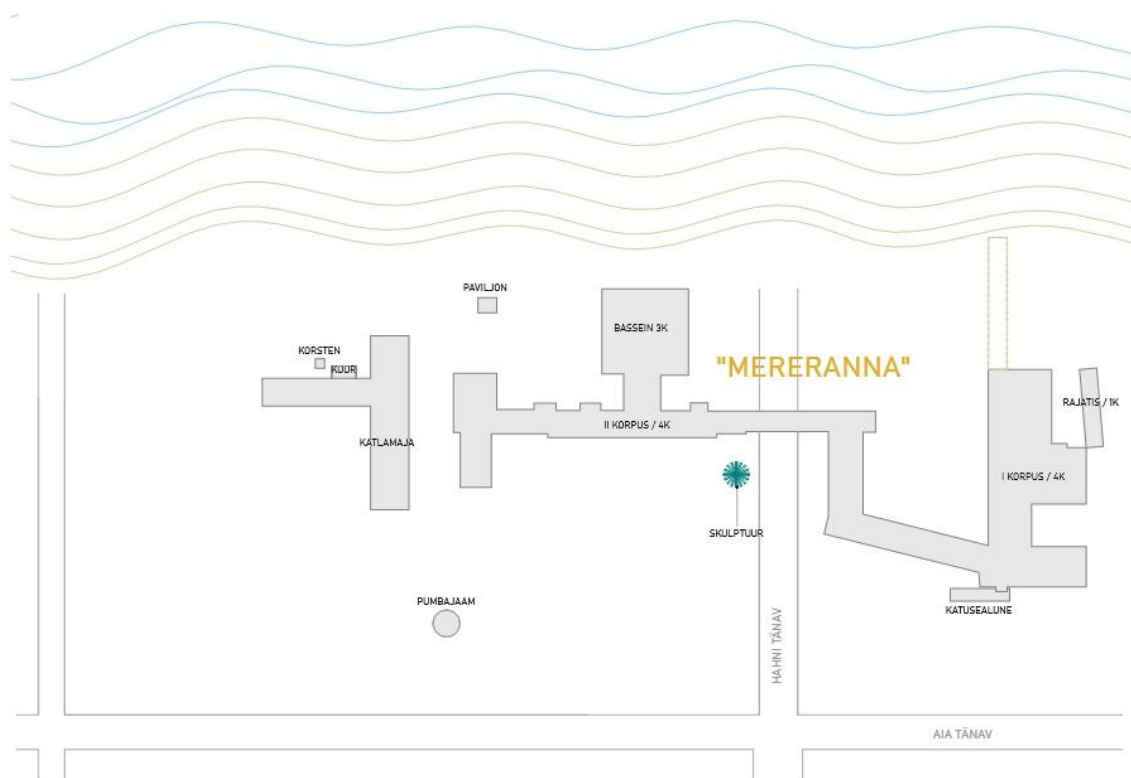
⁵⁷ Narva-Jõesuu Linnavalitsuse arhiivist dokument: TOIMIK Nr 653, Narva-Jõesuu, Aia 17. lk 51–78.

Lepinguobjekt: puhkekodu, milles on kasuliku pinda 4216,4 m²

Puhkekodu, milles on kasuliku pinda 5925,1 m², katlamaja – 801,3 m², abihoone – 18,8 m², paviljon - 18,1 m², kuur, korsten, katusealune ja rajatis, mis asuvad Narva-Jõesuu linnas Aia tn 17 ja paiknevad maatükil suurusega 39682 m².

Lepinguobjekt on müüdud ostjale 600 000 krooni eest.

2.04.2003 Hooneregistris on registreeritud puhkekodu, puhkekodu, katlamaja, abihoone, paviljon.⁵⁸

Ill 62. Autori lihtsustatud skeem. Markeeritud hoonete nimetused plaanil

2. HOONE MATERJALIKASUTUSE JA TEHNILISE SEISUKORRA KIRJELDUS

2.1 Vundament ja sokkel

Puhkekodu hoonetel on hooneregistri andmetel betoonist lintvundament (vt ill 63, 64).

⁵⁸ Narva-Jõesuu Linnavalitsuse arhiivist dokument: TOIMIK Nr 653, Narva-Jõesuu, Aia 17. lk 79–107.

HOONEREGISTRIKART		001	
NARVA-JÕESUU LINN AIA TM NR 17			
HOONEREGISTRIKARTI LÜHENDI JA TÄHVIK			
HOONEREGISTRIKARTI LÜHENDI JA TÄHVIK			
Puhkekodu 1			
KONSTRUKTSIOON	K	A. PÕHIKONSTRUKTSIOON	MATERJAL
KORPUS	5320	Korpus I	Korpus I
KANDKONSTRUKTSIOON	5260	Kandkonstruktsioon	Kandkonstruktsioon
VÄLJALD	8210	Väljalld	Väljalld
VÄLJALD	4130	Väljalld	Väljalld
KATUSEKATE	5440	Katusekate	Katusekate
VÄLJALD	5530	Väljalld	Väljalld
B. HOONEREGISTRIKARTI			
KOLM VEE		Kolm vee	Kolm vee
KANALISATSION		Kanalisatsioon	Kanalisatsioon
GAAS		Gaas	Gaas
ELEKTER		Elekter	Elekter
KUTTESISTEEM		Kuttesüsteem	Kuttesüsteem
KUTSUSIEM		Kutsusiem	Kutsusiem
Alustava kinnisvõtte andmine (võtte)			
Alustava	DEKREED	Alustava	Alustava
Alustava	DEKREED	Alustava	Alustava

HOONEREGISTRIKART		001	
NARVA-JÕESUU LINN AIA TM NR 17			
HOONEREGISTRIKARTI LÜHENDI JA TÄHVIK			
HOONEREGISTRIKARTI LÜHENDI JA TÄHVIK			
Puhkekodu 2			
KONSTRUKTSIOON	K	A. PÕHIKONSTRUKTSIOON	MATERJAL
KORPUS	5320	Korpus II	Korpus II
KANDKONSTRUKTSIOON	5260	Kandkonstruktsioon	Kandkonstruktsioon
VÄLJALD	8210	Väljalld	Väljalld
VÄLJALD	4130	Väljalld	Väljalld
KATUSEKATE	5440	Katusekate	Katusekate
VÄLJALD	5530	Väljalld	Väljalld
B. HOONEREGISTRIKARTI			
KOLM VEE		Kolm vee	Kolm vee
KANALISATSION		Kanalisatsioon	Kanalisatsioon
GAAS		Gaas	Gaas
ELEKTER		Elekter	Elekter
KUTTESISTEEM		Kuttesüsteem	Kuttesüsteem
KUTSUSIEM		Kutsusiem	Kutsusiem
Alustava kinnisvõtte andmine (võtte)			
Alustava	DEKREED	Alustava	Alustava
Alustava	DEKREED	Alustava	Alustava

Ill 63,64. Puhkekodu 1, Puhkekodu 2. Hooneregistrikaart, põhikonstruktsiooni materjal. Narva-Jõesuu Linnavalitsuse arhiiv. Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653 (IV. 2025).

Tegemist on tüüpilise nõukogude perioodi inseneritehnilise lahendusega.

Sokkel erineb kompleksi hoonetes:

- I korpuse sokkel on krohvitud
- II korpuse sokkel on viimistletud saetud paekiviplokkidega (vt ill 65, 66),
- Basseinikorpuse sokkel on samuti krohvitud (vt ill 67, 68).

Vundamentide üldine seisukord on visuaalse vaatluse põhjal hea – vajumisi ega pragunemisi ei ole tuvastatud. Täpsema tehnilise hinnangu andmiseks on soovitatav tellida struktuuritehniline ekspertiis, arvestades hoone vanust ja piirkonna pinnase iseärasusi.

I korpuse sokli tehniline seisukord on hea. II korpuse paekivist sokli puhul on täheldatud mõnes kohas kiviplokkide lahtitulekut, mis viitab vajalikkusele teostada lokaalseid restaureerimistöid. Eelistatud on algse paekivi taaskasutus; puuduvate kivide puhul tuleb kasutada sarnase struktuuri ja tooniga materjali.

Basseinikorpuse sokkel on terviklikus seisukorras, säilitades oma algupärase ilme.

Konserveerimis- ja hooldussoovitused:

Kõikide hoonete soklid tuleb puhastada taimestikust, mis kasvab vahetult vastu soklit ja võib pikemas perspektiivis tekitada niiskuskahjustusi.

Soklite pragude korral soovitatakse teostada nende täitmine sobiva täitematerjaliga, vältides liialt silmatorkavaid parandusi.

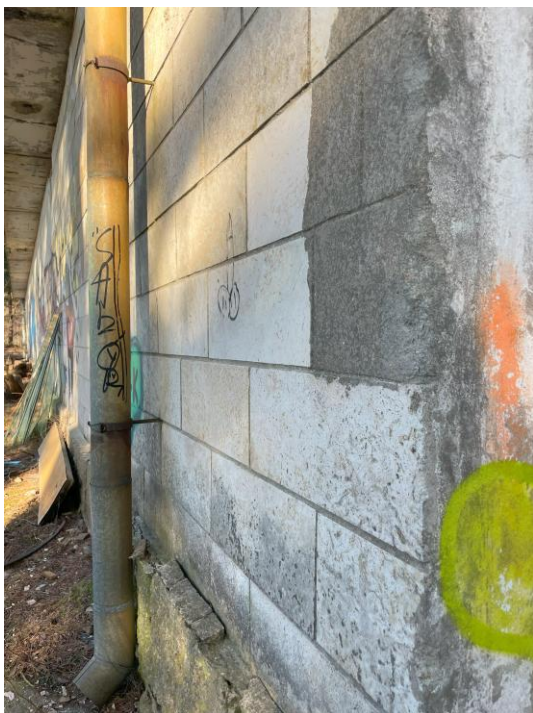
II korpuse puhul tuleks lahtitulevad paekiviplokkid puhastada, vajadusel liimida tagasi või asendada samaväärse materjaliga. Tööde teostamisel tuleb järgida conserveerimisnõudeid, kasutades sobivaid lubipõhiseid sideaineid.

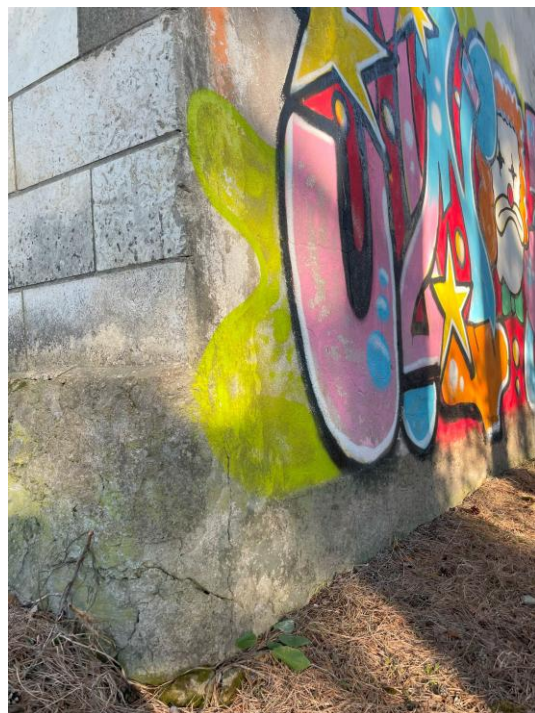
Ill 65. I korpuse vundament (pildistatud IV. 2025)

Ill 66. II korpuse vundament (pildistatud IV. 2025)

Ill 67. Basseini sokkel (pildistatud 22.III.2025)

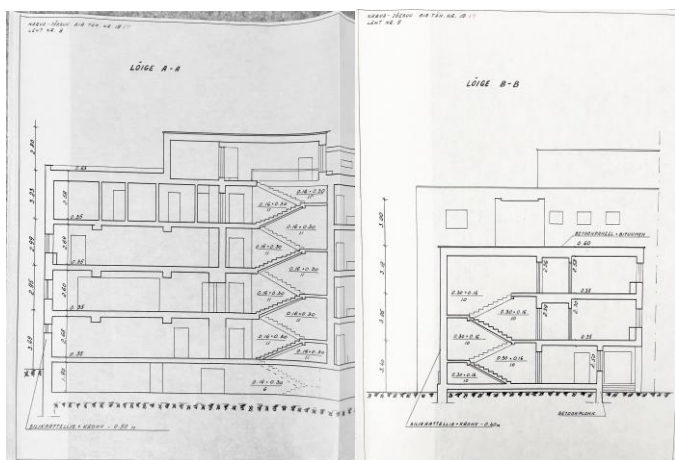
Ill 68. Basseini sokkel lähemalt (pildistatud III.2025)

2.2 Välisseinad

Hoone on ehitatud silikaattellistest ja seinad on krohvitud. Seinte paksus on 40 cm ja 50 cm (vt ill 69). Valge värv on iseloomulik kogu puhkekodu kompleksile – nii I kui II puhkekodu korpusele (vt ill 70, 71, 72). Visuaalsel vaatlemisel ei ole arusaadav, millal seinad viimati krohviti, kuid võib oletada, et tegemist on enamasti ehitusaegsest krohvist säilinud kihiga.

Välisseinte seisund on rahuldav. Pragusid on vähe. Ill 75-l on näha, et I korpuse välisseina pragu oli parandatud. Ning ill 76 on betoon posti detail, kus krohvikihht vajab restaureerimist, kuna üks üsna suur tükk on maha kukkunud.

Basseinikorpuse esifassaad, mis avaneb merele, erineb teistest – see on kaetud dolomiitkattega (vt ill 73). Sellel fassaadil viimased paar aastat tegelevad Graffiti kunstnikud, see tähendab, et graffittit peab ära eemaldada. Enne puhastustööde alustamist tuleb hinnata kivi pinnakatet ja seisukorda. Graffiti eemaldamiseks tuleb kasutada sellist puhastusmeetodit, mis ei kahjusta dolomiiti ega tekita selle pinnale abrasiivset toimet. Eelistatud on spetsialiseerunud ettevõtte kaasamine, kellel on kogemus loodusliku kivi pinnatöötlustega.

Ill 69, Lõige A-A, Lõige B-B, “Mereranna” puhkekodu

Ill 70. “Mereranna” puhkekodu I korpus + galerii

Ill 71. Vaade: II korpus + galerii + I korpus

Ill 72. Vaade II korpusele mere suunast (IV.2025)

Ill 73. "Mereranna" puhkekodu galerii ja I korpus

Ill 74. Vaade II korpusele (pildistatud III.2025)

Ill 75. "Mereranna" puhkekodu galerii postid, vaade teenindusplokki

Ill 76. Posti detail (pilt II.2025)

Ill 77. Vaade basseinikorpuse mere (pildistatud VI.2025) Ill 78. Basseinikorpuse seinad. (pildistatud II.2025)⁵⁹

Enne parandamistöid tuleb selgitada olemasoleva krohvkatte kihistus ning vajadusel võtta proove, et täpsustada krohvi koostis ja kihistumine (nt lubikrohv, pahtel, värvkatte kihid).

Lahtised või kahjustatud krohviosad tuleb eemaldada kahjustuse ulatuses ning asendada uue krohaviga. Praod seintel tuleb parandada peene vuukimise ja krohvitäitega.

2.3 Vihmaveesüsteem

Sadevetesüsteem on märgatav II korpusel, mis on lahendatud väga nutikalt ning arhitektuurselt huvitav (vt pildid: 79–80). Äravoolutorud on integreeritud fassaadi konstruktsiooni sisse, ning olid märgatud sokli vaatlemisel. Torude väljumiskohad viitavad nende kulgemisele seinasiste kanalitena. Ill 81-l on näha, et iga teine vertikaalne II korpuse fassaadi tõus teenindab äravoolusüsteemi, mis viitab süsteemsele ja läbimõeldud sadevee juhtimise lahendusele kogu hoone ulatuses.

⁵⁹ Autori pildid, tehtud II, III, IV. 2025

Ill 78. II korpuse sademesüsteem (pildistatud II.2025)

Ill 79. II korpuse sademesüsteem (pilt IV. 2025)

Ill 81. II korpuse sademesüsteem (pilt IV. 2025)

Basseini korpusel on näha ainus sademesüsteemi toru, rohkem torusid ei leitud (vt ill 82-83).

Ill 82. Basseinikorpuse sademeteoru. (pilt II.2025)

Ill 83. Basseinikorpuse sademeteoru. (pilt IV.2025)

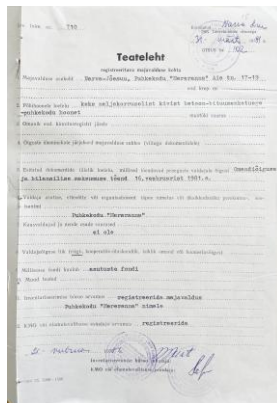
Soovitav on kontrollida vihmaveerennide ja -torude terviklikkust ning vajadusel need taastada kooskõlas hoone ajaloolise arhitektuuriga. Visuaalselt on torustiku seisund hea, kuna ei ole näha ummistusi, lekkeid ega korrosioonikahjustusi. Siiski oleks soovitatav teostada põhjalik ülevaatus ning vajadusel restaureerimistööd.

2.4 Katus

Kompleksil on lamekatustega hooned. Katusekatteks on bituumenkattega rullmaterjal (bituumenpapp), mis on tüüpiline ajastu ehituspraktikale (vt ill 84⁶⁰, 85, 86, 87). Visuaalse vaatluse põhjal on katusekate hetkel vettpidav ning konstruktsioonides märkimisväärsed kahjustusi ei ole tuvastatud. Samas ei ole teada katuse remondiaeg (kui see oli), mistõttu pikaajalise säilimise seisukohalt on vajalik süsteemsem hindamine.

Ill 84. "Mereranna" puhkekodu katused.

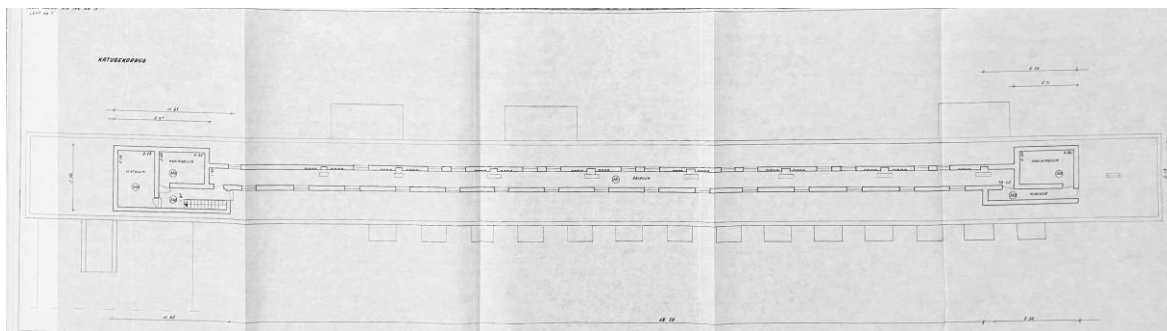

Ill 85. Teateleht.

Ill. 86.

⁶⁰ Pilt portaalist KV.ee, Pildid: Lääneranna kinnisvara. <https://www.kv.ee/3441654> (vaadatud 11.IV.2025).

Ill 87. "Mereranna" katusekorrus.

2.5 Uksed, aknad

Hoonetes on mitu välisust. II korpuse peauks on vahetatud (vt ill 88, 89). Samamoodi on ka basseinikorpuse uks vahetatud (vt ill 90). Kuna selles korpuses töötas hostel ning see osa on aeg-ajalt kasutuses. Ülejäänud I ja II korpuse uksed on originaalsed ning pärinevad Nõukogude ajast.

Ill 88. II korpuse peauks

Ill 89. "Mereranna" peauks

Ill 90. Basseini korpuse uks

II korpuse merepoolses lõunasuunas paiknevad aknad on vahetatud; väljaminevate mahude aknad on plastaknad (vt ill 91, 92).

Ill 90. II korpuse aknad

Ill 91. Paremal pool. II korpuse väljaminevad aknad on plastaknad

I korpuse hoovipoolsel küljel asuvad erikujulised aknad – geomeetiline mäng arhitektidelt, kus aknad on kombineeritud teiste akendega ja metall-lehtpaneelidega. Mitmed neist paneelidest vajavad vahetust, kuna need on kadunud (vt ill 92, 93⁶¹ ning ill 94⁶²) mis oli tehtud 2012. aastal.

Ill 92, 93. I korpuse aknad, vaade lõunapoolse mahu tagaküljele loodest. (VIII, 2024) Ill 94. 2012 aasta pilt

I korpuse akna klaasid on märgatavalt halvemas seisukorras kui II korpuse omad. (ill 95–102)

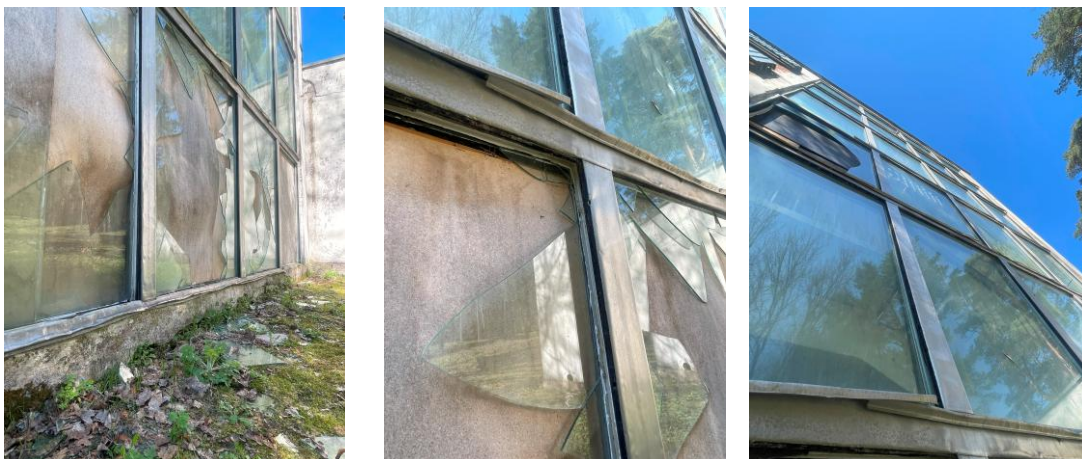

Ill 95. I korpuse rõduaknad ja uks

Ill 96. II korpuse aken rõdul

⁶¹ Autori pildid tehtud “HUNGERBURG 2024” festivalil, (VIII. 2024)

⁶² Ida-Viru maakond, Narva-Jõesuu linn, Aia tn. 17 ja 17A Puhkekodu „Mereranna” EKSPERDIHINNANG, Madis Tuuder, 2012

Ill 97, 98, 99. I korpuse kõige suurem aken läbi 4 korrust, metallist aknaraam

Ill 100. I korpuse aknad. (pildistatud IV. 2025)

Ill 101. I korpuse rõduaknad.

Ill 102. I korpuse rõduaknad

Purunenud akna efekt hakkas siin varem toimima, kuna see hooneosa jäi kasutusest välja enne II korpust. Basseinikorpuse mõned aknad on purustatud viimase kahe aasta jooksul (vt ill 103). Olukord on alates 2012. aastast muutunud, mida on võimalik kinnitada varasemate fotode põhjal (ill 104).

Ill 103. Basseini aknad (pildistatud IV 2025)

Ill 104. Basseini pilt⁶³ (2012)

Puhkekodu hoonete uksed ja aknad on suuremas osas säilinud kujul. Samas on osaliselt toimunud asendused seoses hilisema kasutusega II korpuses. Ettepanek: säilitada originaalsed uksed ja aknad maksimaalses ulatuses. Asendatud plastaknad tuleks pikemas perspektiivis taastada originaalilähedasena. Taastada puuduolevad metall-lehtpaneelid I korpuse

⁶³ Ida-Viru maakond, Narva-Jõesuu linn, Aia tn. 17 ja 17A Puhkekodu „Mereranna” EKSPERDIHINNANG, Madis Tuuder, 2012

hoovipoolsetel akendel. Aknakahjustuste likvideerimine ja vandalismiennetus on tehtud, perspektiivis saab klaasid vahetada. Tuleb koostada kogu avatäidete ulatuses seisukorra kaart.

2.6 Siseruimid: seinad, põrandad, laed, trepikojad

Hoone ruumijaotus on muudetud minimaalselt. I korpus jäänud remontimata (vt ill 105–110), mõnedes ruumides oli vahetatud sanitaartehnika, ning WC ukсед. I korpuses on ruumi nr 26 monteeritud AS-ile Narva Elektrivõrk kuuluvad alajaama seadmed, mis toidavad puhkekodu ja selle territooriumil asuvat AS-ile Narva Vesi kuuluvat pumbajaama. Seadmete juurde kuuluvad torustikud on uued (vt ill 105).

Ill 105. I korpuse I korrus. Teenindusplokk

Ill 106. I korpuse 3 korrus, koridor.

I korpuse siseviimistlus on valgetes ja helgetes toonides. Kontrastina töötavad detailid ja kunagi kasutusel olnud mööbel. Näiteks I korpuse teenindusplokkis asub I korrusel kõrgekvaliteediline viimistlus: Moskva metroost hangitud marmor. Mis toodi Nõukogude perioodil Moskvast ja paigaldati suurema esinduslikkusega I korruse peasissepääsu fuajeesse. Sama marmorit on kasutatud trepikojas. Just selles korpuses asuvad monumentaalkunsti teosed. Kompleksi arhitekt Pärtel Tarvas tellis Eesti Riiklikust Kunstiinstituudist (ERKI) mitu sgrafiitotehnikas pannood, mis on täna hästi säilinud ja arhitektuuriliselt ning kunstiliselt olulised. Ruumide seisund on hinnatav rahuldavaks, kuid mitmed tsoonid, sh I korpuse elutube ühendavad koridorid ja läbikäigud, vajavad kiiremas korras põrandakatte vahetust. Teenindusploki söökla laekonstruktsioon on avariilises seisukorras, kuna tulekahju järgselt on

2. korruse saali kaudu toimunud pidev vee sissevool. Endises söögisaalis on näha värvikahjustusi seintel ja laes, mis vajavad puhastamist ja värvikihi uuendamist. Tsehhide ja teenindusploki ruumid, sööklaga seotud abiruumid, vajavad renoveerimist. Seinte ja lagede viimistlus on visuaalselt ja esteetiliselt tugevalt kulunud ning ei vasta tänapäevastele hügieeni- ja kasutusnõuetele. Soovitav on teostada sisepindade uuenduslik taastamine, lähtudes võimalusel hoone algsest materjalikasutusest ja viimistluse tonaalsusest. Teenindusplokki I korruse sööklaruumis hallitust tuleb eemaldada kuivmeetodite ja sobivate mikrobioloogiliste vahenditega. Vajadusel kahjustunud viimistlus eemaldada ja taastada hingavate materjalidega. Hallituse kordumise vältimiseks tuleb likvideerida niiskuse allikas ja taastada korrektne õhuringlus. Selles ruumis tuleb kontrollida konstruktsioonid pärast tulekahju ning leida probleemi põhjus. Vajadusel tellida teenindusplokki katuse, vahelae, konstruktsioonide kohta täiendav insenertehniline ekspertiis.

Illustratsioonide grupp 107. I korpuse interjäär, 1. korrus: teenindusblokk. Vasakult paremale:

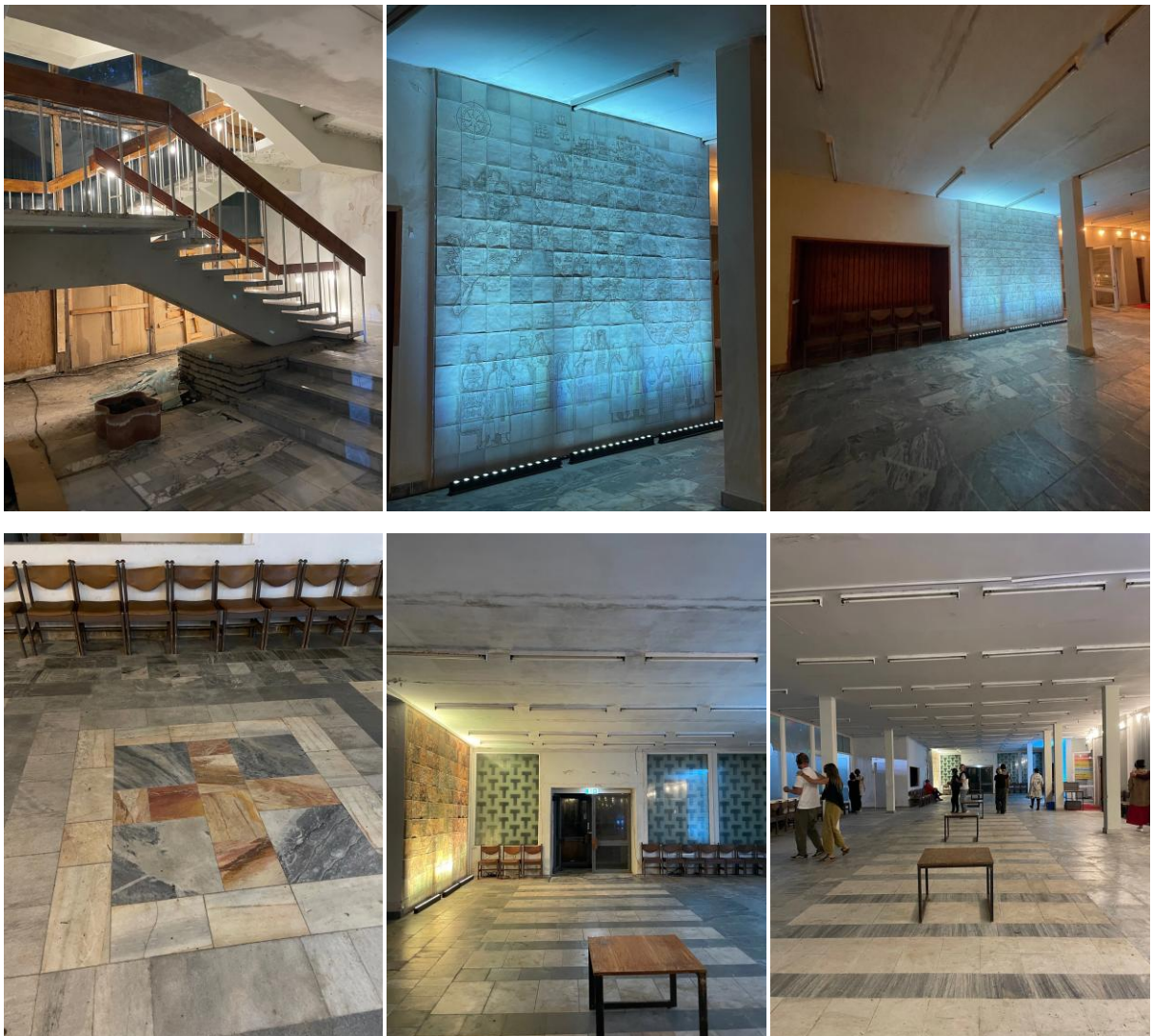
1. Tsehhisaal⁶⁴ 2. Tsehhisaal 3. Köögipõrand 4. Teenindusploki tsehhide koridor⁶⁵

⁶⁴ Pilt vk.com grupp: https://vk.com/architect_socialism (vaadatud IV.2025)

⁶⁵ Kõik illustratsioonid, mis ei ole eraldi märgistatud, on autori tehtud fotod.

Illustratsioonide grupp 108. I korpuse interjäär, 1. korrus: teenindusplakk.
Vasakult paremale: 1.2.3. Sööklaasal, 4. Sööklaali aken

Illustratsioonide grupp 109. I korpuse interjäär, 1. korrus: teenindusplakk. Vasakult paremale, ülalt alla:

1. Trepikoda
2. Leo Rohlini pannoo „Eesti kaart“
3. Vaade fuajees: Leo Rohlini pannoo „Eesti kaart“
4. Moskva metroost pärit marmorist põrand
5. Leo Rohlini pannoo „Narva laht“ vaade I korpuse peasisepääsule
6. Vaade fuajees

Illustratsioonide grupp 110. I korpuse interjäär, II. korrus: Galerii

Illustratsioonide grupp 111. I korpuse interjäär, Teenindusplakk II. korrus: saal kus toimus tulekahju (pildistatud VIII.2024. Selle ruumi välimus meenutab puidu põletamise tehnikat “Yakisugi”

II korpuses (rajatud 1974) ja basseinikorpuses (rajatud 1976) on varasemalt teostatud sanitaarremont, mille käigus on uuendatud ruumide viimistlust. Kahjuks ei saanud autor II korpuse sisse saada. Kuid olemasolevate piltide põhjal (ill grupp 112⁶⁶) on tuvastatav, et selles korpuses on tehtud värskendav, ligikaudu 2000ndatel aastatel remont. See remont ei arvestanud modernistliku arhitektuurikeele, teostatud pigem üldine uuendus.

II korpuse merepoolne liituv basseinikorpus sisaldab endas veel mitmeid spordifunktsioone - tennisesaali, spordisaali ja rietusruume; merega risti paiknevas II korpuse administratiivplokis asuvad haldusruumid, väiksemad saalid, baar ning mitmed magamistoad. Antud olukorras on vajalik täiendav arhitektuurne ja ajalooline analüüs ruumide kasutusloogika, materjalikasutuse ja säilinud originaaldetailide osas. Selline analüüs on eelduseks, et kavandada edasised renoveerimistööd viisil, mis säilitab ja väärtustab hoone arhitektuurset identiteeti. Renoveerimise eesmärgiks peaks olema Pärtel Tarvase ja Helgi

⁶⁶ KV.ee: Kinnisvara portaal. Pildid: Lääneranna kinnisvara <https://www.kv.ee/3441654> (vaadatud IV.2025)

Margna kujundatud ruumikeele ning selle viimistlusprintsipiide taastamine – sobivate materjalide ja toonide valik taastamistööl.

Illustratsioonide grupp 112. II korpus / Basseini korpus⁶⁷

2.7 Monumentaalkunst hoones ja välisruumis

I korpuses ning basseinikorpuses säilinud monumentaalkunstiteosed on praegu heas seisukorras ning moodustavad olulise osa hoone ajaloolisest ja kultuurilisest väärtusest. Tegemist on professionaalselt teostatud kunstiteostega, mis on otseselt seotud hoone algse arhitektuurse kontseptsiooni ja nõukogudeaegse avaliku ruumi esteetikaga. Nende säilimine on eriti oluline, kuna teadaolevalt on mitmed teosed aja jooksul hävinud või kaduma läinud.

Ill 113. Leo Rohlini pannoo „Narva laht“ Maadis Tuuderi arhiivist pilt
I korpus
Leo Rohlin (1939–2022)

Ill 114. „Narva laht“ detail⁶⁸

⁶⁷ KV.ee: Kinnisvara portaal. Pildid: Lääneranna kinnisvara <https://www.kv.ee/3441654> (vaadatud IV.2025)

⁶⁸ Maadis Tuuderi arhiivist pilt

Ill 115. Pilt vk.com grupp: https://vk.com/architect_socialism (vaadatud IV.2025) I korpus

Ill 116. Hoovis skulptuur. Autori pilt (VIII. 2024) I korpuse territooriumil

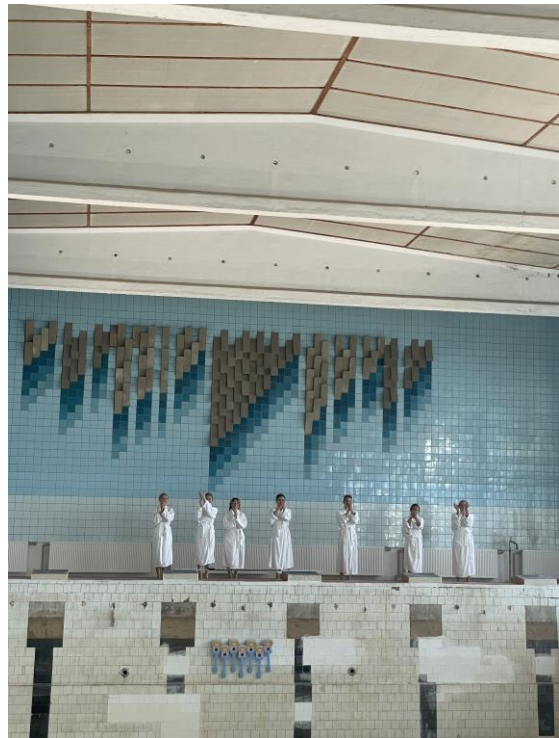
Basseini seinapanood

Ill 117. Autori pilt (VIII. 2024) Bassein, sein 1

Ill 117. Autori pilt (VIII. 2024) Bassein, sein 2

Ill 118. Autori pilt (VIII. 2024) Bassein, sein 2

Basseinikorpuse pannood on heas seisukorras, kuid vajavad puhastamist ja konserveerimist.

Materjalid: betoon, erivärvilised keraamilised plaadid.

Autorid: Aet Andresma-Tamm (sünd. 1938) ja Mare Soovik-Lobjakas (sünd.1942).

Siseruumide skulptuurid, mis on hävinud

Alljärgnevalt on esitatud skulptuurid, mis kuulusid hoonekompleksi algsele kujundusse, kuid on tänaseks hävinud või kadunud. Nende kadumise täpne aeg ja asjaolud ei ole teada, kuid puudumist on võimalik kinnitada visuaalse vaatluse ning olemasoleva arhiivmaterjali põhjal.

Ill 119. EAM Fk 12234. Eesti Arhitektuurimuuseum⁶⁹

Ill 120. EAM Fk 12233. Eesti Arhitektuurimuuseum⁷⁰

⁶⁹ <https://www.muis.ee/museaalview/2641526> (vaadatud IV. 2025)

Ill 121. EAM Fk 12231, Eesti Arhitektuurimuseum⁷¹

Ill 122. Trepikoda. Madis Tuuderi arhiivist pilt

3. VÄÄRTUSED

Narva-Jõesuu puhkekodu hoonetekompleks "Mereranna", on 1969. aastal ehitatud modernistlik rajatis, mille arhitektuurne lahendus, ruumiline jaotumine ning säilinud interjööri- ja eksterjööridetailid peegeldavad selgelt selle perioodi puhkeasutustele omast esteetikat, materjalikasutust ja ühiskondlikku tähendust. Hooneansambel on julge teos eesti arhitektidelt 1960.–1970. aastate avaliku funktsiooniga puhke- ja sanatooriumiarhitektuurile ning on piirkonnas oma mahulisuse ja funktsionaalsuse poolest haruldane.

Kompleksi iseloomulike ja säilitatavate väärtustena tuleb esile tõsta järgmised elemendid:

1. Autentne eksterjäär terve objektina
2. Originaalsed silikaattellistest välisseinad koos osaliselt säilinud ehitusaegse krohvitud pinnaviimistlusega

⁷⁰ <https://www.muis.ee/museaalview/2641525> (vaadatud IV. 2025)

⁷¹ Pilt. <https://www.muis.ee/museaalview/2641523> (vaadatud IV. 2025)

3. Sokliviimistluste eripärad: I korpuse krohvitud sokkel ja II korpuse paekivist sokkel
4. Nutikalt lahendatud varjatud vihmaveesüsteem II korpuse fassaadis
5. Bassein: 25x14m
6. Basseinikorpuse dolomiidist fassaadikate
7. Originaalsed geomeetrilise kujundusega aknad I ja II korpuse fassaadidel koos originaalse materjalidega, basseini korpuse aknad
8. Originaalne värav – I korpuse hoovi sisepääs⁷²
9. Valge silikaattelistest müür – I korpuse sisepääsu element⁷³
10. Monteeritav raudbetootarindiga lamekatus koos ajaloolise bituumenkattega
11. Modernistlik siseviimistlus: valged, heledad toonid, dekoratiivsed kontraste loovad detailid
12. Luksuslik marmoripõrand
13. Kunstiteosed I ja basseinikorpuses pannood, mis on ainulaadsed ja kunstiväärtuslikud
14. Skulptuurid hoovis
15. Säilinud ruumiline jaotus: ruumide funktsionaalne paigutus, kuid ettepanekuna saab selle loogiliselt ümbermõtestada kaasaegsele funktsioonile vastavaks
16. Tennisesaal ja spordisaal basseinikorpuses kui osa puhkeasutuse funktsioonist
17. Sanitaartehtnilised uuendused, mis peegeldavad hilisemat kasutuslugu, kuid vajavad arhitektuuriliselt tundlikku ümbervaatamist
18. Ajaloolise kasutuse kihistus: alajaam, pumbajaam, hostelifunktsioon, mis peegeldavad hoone kohanemisvõimet ajas
19. Autentne maastikuarhitektuur

Kogu hoonestus tuleb käsitleda modernistliku tervikuna, mille väärtus ei seisne mitte ainult üksikosades, vaid ka funktsionaalses planeeringus, fassaadide rütmilisuses, mahulises ülesehituses ja osaliselt autentse säilinud interjöörikeeles. Erilist tähelepanu tuleb pöörata säilinud originaalelementide dokumenteerimisele, restaureerimisele ja kaitsmisele – nii konstruktiivselt kui esteetiliselt.

4. SÄILITAMISE ETTEPANEKUD

Mereranna puhkekodu hooneansambel on väärtuslik oma terviklikkuses ning esindab 20.

⁷² LISA 10

⁷³ LISA 11

sajandi modernistlikku puhkeasutuse arhitektuuri ja monumentaalkunsti. Seisukord on rahuldav, aga tuleb vältida hoone edasist olukorra halvenemist.

- Restaureerimisel tuleb säilitada võimalikult palju originaalset printsiibi, kasutades sobivaid materjale. Seinas krohvida ja seejärel värvida.
- Põhjuseta mitte asendada vana uuega, kuid võib pakkuda uut funktsiooni ning mängida uue (olgu see eraldiseisev või vanaga seotud) arhitektuurse struktuuri lisamisega – kontrasti loomise kaudu.
- Konserveerida I korpuse heas seisundis arhitektuurset ja sisearhitektuurset detaile.
- II korpuses analüüsida olukorda ning proovida saada algupärase arhitektuurse ja sisearhitektuurse võtme.
- Teostada vajalikud insenertehnilised uuringuid.
- Säilitada ja restaureerida kõik säilinud originaalaknad ning -uksed. Eemaldada vana värv, kui selle struktuur on halvas seisundis, puhastada ning valida varasema viimistuskihi.
- Plastaknad pandud II korpuses tulevikus asendada, vaadates aknaraamidele, mis oli kasutatud originaalis.
- Kõik vananenud ning hävinud fassaadi detailid tuleb taastada puuduolevate elementide põhjal. Teha korda.
- Tuleb tellida teenindusploki ja muude osade katuste ja konstruktsioonide ekspertiis.
- Teenindusplokis tulekahjus kannatada saanud konstruktsioonid tuleb taastada algse kujul ja algsete materjalidega. Vajalik on kontrollida niiskusolukorda ning katuseläbivuste seisukorda. Samuti oleks huvitav analüüsida põlenud puitu, kuna põrandad on terved, kuid tugevalt mustunud, ja lae laudis meenutab puidu põletamise tehnikat Yakisugi. Kaasata eksperti.
- Taaskorrastada liigipääsi merele – estakaadi remonttööd.

Interjäär ja viimistlus

- Säilitada ja konserveerida monumentaalkunstiteosed: sgrafiito-pannood, pannood basseinis, skulptuurid siseruumides ning hoovis.
- Puhastada siseruumides säilinud heas seisundis viimistlusmaterjalid, näiteks marmorpinnad.
- Hallituse eemaldamisel kasutada kuivmeetodeid ning taastada viimistlus hingavate looduslike materjalidega.

Sanitaartechnika ja sisearhitektuur

- Sanitaarruumide ümberehitustel järgida terviklikkust ning kooskõlastada lahendused interjööri loogikaga.
- Uuema perioodi sekkumised (2000ndate remont) analüüsida kriitiliselt ja vajadusel ümber kujundada arhitektuurselt sobivamaks.

Haljastus ja krundi korrastus

- Säilitada vaated merele ja puhkeala ruumiline struktuur.
- Likvideerida isetekkelised taimed hoone vahetus läheduses.
- Säilitada ligipääsude ajalooline loogika ja teekatte mustrid ning luua kontrastiga uut.

Eriotstarbelised ruumid

- Säilitada spordi- ja basseiniplukkide ruumifunktsioonid, kuid vaadata neid kaasaegse sisearhitektuuri vaatenurgast.
- Uurida alajaama ja pumbajaama tehniline mõju hoonele ja integreerida need hoolikalt taastamisse.

KOKKUVÕTTE

Käesolevas töös vaatluse all olnud hoone üldine seisund on rahuldav. Hoone konstruktsioonid on heas seisukorras. Hoone mahtu ja välisilmet muutvaid ümberehitusi ei ole toimunud. Mõnedes II korpuse siseruumides on tehtud sanitaarremont – seined on värvitud ja sanitaartechnika vahetatud. Esimese korruse kinnistel, väljaulatuvatel verandadel (koridori rekreatsioonides) on vahetatud aknad. Samuti on rajatud retseptsioon ning välisbaari terrass. II korpuse administratiivploki tagaküljel on 1990. aastatel korrastatud baari „Fortuna“ sissepääs. 1990. aastatel uuendati tervikuna ka basseini siseviimistlus, kuigi osa aknaid on suletud. Samuti on osad II korpuse aknad vahetatud plastakende vastu. Viimastel aastatel, mil omanik on objekti harvem külastanud, on mitmetes hooneosades aknad purustatud. Lisaks on põlenud ruum I korpuse teise korruse tasandil, kus asus saal, mis külgnes väliterrassiga. I korpuse lõunapoolse sissepääsu ees olnud metallpostidel katusealune on demonteeritud. II korpuse administratiivploki fassaadidel on tekkinud graffitid ning välispõrandaplaadid vajavad puhastamist samblast.

Kogu hoone vajab krohvimist ja puitakende restaureerimist: puhastamist, värvimist ja vajadusel ka klaaside vahetust. Säilinud on mitmeid algupäraseid detaile, mida tuleks restaureerimistöös käigus säilitada ja arvesse võtta.

Teen ettepaneku kuulutada objekt ehitismälestiseks. Tegemist on silmapaistva Eesti modernistliku stiili esindajaga ning märkimisväärse näitega 1970. aastate innovaatilisest kuurordiarhitektuurist nii Ida-Virumaal kui ka kogu Eestis, laiemalt isegi Balti riikides ja Skandinaavias.

Arvestades, et puhkeasutuste funktsioon on viimase 50 aasta jooksul oluliselt muutunud, leidub Eestis mitmeid edukaid näiteid, kus endised puhkekodud on ümber kohandatud spaadeks või sanatooriumiteks – näiteks Värskas ja Pärnu sanatooriumid, mis on samuti modernistlikud objektid, kuid leidnud uue elu.

„Mereranna“ puhkekodu on võimalik edukalt ümber mõtestada, kuna sellel on selge potentsiaal uueks funktsiooniks, säilitades samas modernistliku võtme ning kvaliteetsed materjalid, mis on säilinud ja kindlasti ei vaja prügimäele viskamist. Tuleb kaasata arhitekte, sisearhitekte ning maastikuarhitekture spetsialiste, et intelligentselt taastada olemasolev kompleks ning ümbermõtestada seda lisafunktsioonide lisamisega, kontrasti tekitades – näiteks uue ehitisega.

Kuna meie ühiskonna mõtteviis 2025. aastal üha enam keskendub inimkonna heaolule, soovib sootsium pöörata tähelepanu kliimamuutuse ja loodusressursside ülekasutamise probleemidele. Seetõttu on oluline mõelda kaks korda ja põhjalikult, enne kui otsustatakse vana asendada uuega. Jalajälje vähendamiseks on ülimalt tähtis toodete, materjalide ning hoonete võimalikult pikk eluiga.

Narva-Jõesuus on kahjuks viimase kümnendi jooksul lammutatud mitmed modernistlikke hooneid – näiteks sanatooriumi Narva-Jõesuu Tervisehall (J. Poska 13)⁷⁴ ja Noorus puhkekeskus⁷⁵.

Kokkuvõttes autor tahab pöörata tähelepanu sellele, et täna üha enam vajatakse hoonete säilitamist, restaureerimist, konserveerimist ning intelligentset ümbermõtestamist, mille kaudu säilib nii arhitektuuriline kui ka kultuuriline ajalugu ning ka mälu. „Mereranna“ puhkekodu on märkimisväärne modernistlikust arhitektuurist näide, millel on potentsiaali taaselustamiseks kaasaegses võtmes, ilma ajaloolist kihti kaotamata. Selliseid komplekse tuleks käsitleda mitte lammutamist vajavate vananenud struktuuridena, vaid väärtuslike kultuurikihtidena, mida on võimalik integreerida tänapäeva vajadustega. Just seetõttu tuleks „Mereranna“ kompleks võtta ehitismälestisena riikliku kaitse alla, et tagada selle säilimine tulevastele põlvkondadele.

⁷⁴ 1980. aastatel ehitatud kolmekorruseline kultuuri- ja spordikeskus paiknes Jaan Poska ja Aia tänava ristumiskohal.

⁷⁵ Kunagi Üleliiduline noortekeskus, mille ligi 500 majutuskohaga kompleks rajati aastatel 1967-1978 arhitekt Mart Kallingu projekti järgi. Lammutati pea tervikuna 2000. aastate esimese kümnendi lõpuks.

KASUTATUD ALLIKAD:

Arhiiviallikad

Narva-Jõesuu Linnavalitsuse arhiiv.

Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653: 3. Punkt.

M. Ivask, S. Andrejeva ja M. Tuuders. Narva-Jõesuu – supelsaksad südames. Eesti Rahvustraamatukogu Digitaalarhiiv DIGAR(S). <https://www.digar.ee/viewer/ru/nlibdigar:327680/287744/>

Internetiallikad

1. Ehitisregister (vaadatud IV. 2025)
<https://livekluster.ehr.ee/ui/ehr/v1/building/118001734>
<https://livekluster.ehr.ee/ui/ehr/v1/building/118009967>
2. Muinsuskaitsepäevad 9.-12. September 2021 (vaadatud IV. 2025)
Puhkekodu „Mereranna” taiesed -
Muinsuskhttps://2021.muinsuskaitsepaevad.ee/exhibitions_post/puhkekodu-mereranna-taiesed/aitsepaevad : Muinsuskaitsepäevad
3. Dolores Hoffmann vitraažikunstnik (vaadatud 04.2025)
https://2021.muinsuskaitsepaevad.ee/exhibitions_post/puhkekodu-mereranna-taiesed/
(vaadatud IV. 2025)
4. Arcitect Sociolism rühm vk.com
<https://vk.com/albums-6590325>
(vaadatud IV. 2025)
5. Facebook rühm *Советская Эстония - Eesti NSV*
<https://www.facebook.com/groups/906192049864963>
(vaadatud IV. 2025)
6. Facebook rühm *моя Усть-Нарва* ♥ Minu Narva-Jõesuu
<https://www.facebook.com/groups/259362764222017>
(vaadatud IV. 2025)
7. Fotoalbum Narva-Jõesuu.
https://tellis.ucoz.ru/photo/gungerburg/1907_1918/villa_quot_kaprichio_quot/111-0-5870 (vaadatud IV. 2025)
8. Fotoalbum Narva-Jõesuu Mereranna puhkekodu
<https://ajapaik.ee/?album=59944&order1=time&order2=added&page=1>
(vaadatud IV. 2025).
9. Dokument: [*konspekteeritud ruum low-res 30.12.2012 no kodulehelt.pdf*](#)

10. Dokument: XX sajandi monumentaalkunst ja mälestusmärgid Anu Soojärv.pdf

11. Pildid: <https://www.muis.ee/>

Kirjandus ja publitseeritud allikad

Madis Tuuder. Narva-Jõesuu teejuht, 2023

Viktor Strelkov. Hungerburgi kuldne ring. Narva-Jõesuu kuurort ja selle lähiümbrus. 2017

Merike Ivask, Svetlana Andrejeva, Madis Tuuder. Narva-Jõesuu - supelsaksad südames, Narva Muuseum Linn, 2016

Aleksandr Openko. Narva-Jõesuu. Reisimine vanada postkaartidega / «Нарва-Йыэсуу. Путешествие со старинными открытками», Tallinn, Eesti. 2022

Suulised allikad

Telefinokõne: Anna Aleksejeva – Mkritys Mazmanjan, 22.04.2025
Metallskulptuuride informatsioon

Telefonikõne: Anna Aleksejeva – Külli Reinup, mai 2025
Kohtumine Dolores Hoffmanniga tema Domini Canes galeriis, mai 2025
Vitraaž-pannoo “Tähistaevas” informatsioon.

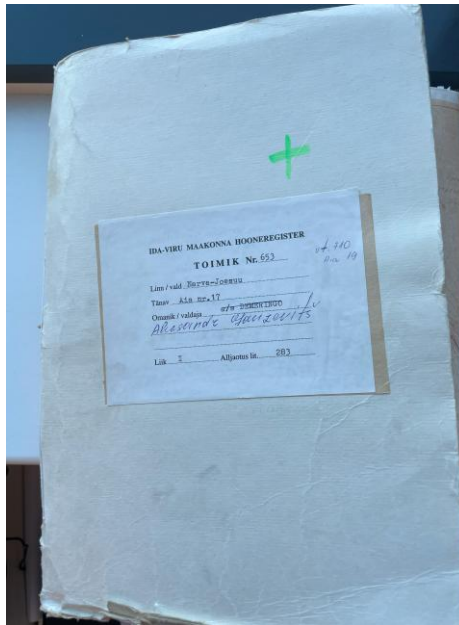
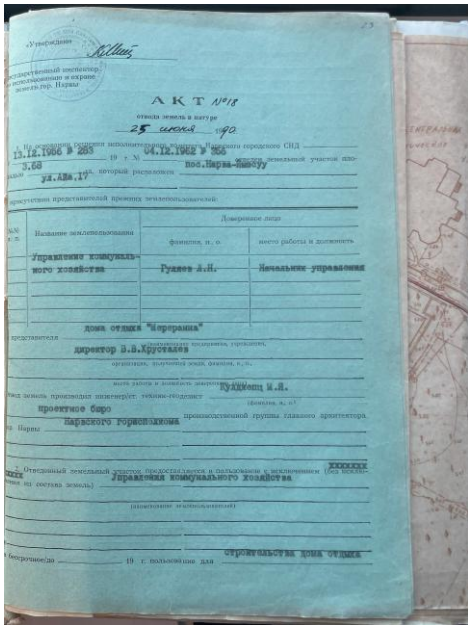
Telefonikõne: Anna Aleksejeva - Galina Rastarguevaga – Mereranna puhkekodu endine peakokk, kes töötas seal aastatel 1974–2000, mai 2025

LISAD⁷⁶

LISA 1

Narva-Jõesuu Linnavalitsuse arhiiv. Akt №18, lk 23, dokumendikaan

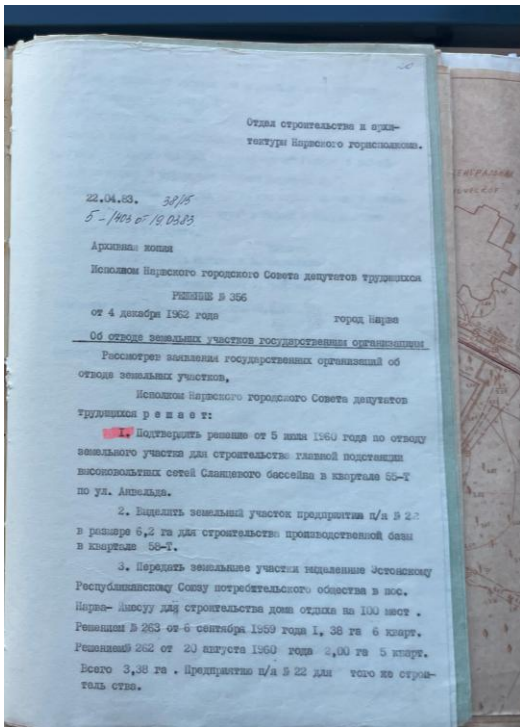
Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653

LISA 2

Narva-Jõesuu Linnavalitsuse arhiiv. lk 20

Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653: 3. Punkt.

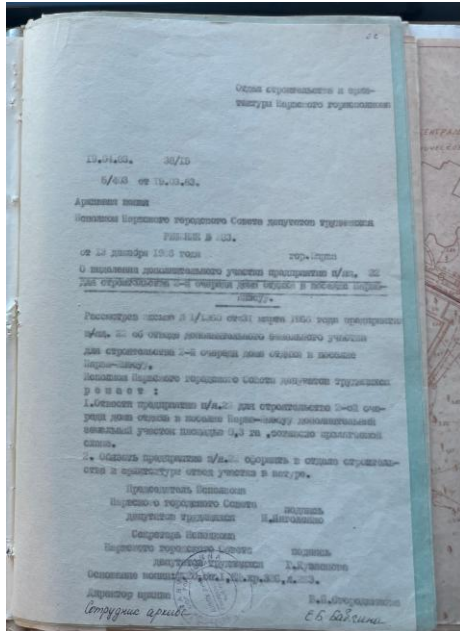

⁷⁶ Kõik pildid tehtud autpriga. (IV. 2025)

LISA 3

Arhiivi koopia: 2. etapi ehitamine, lk 22

Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653

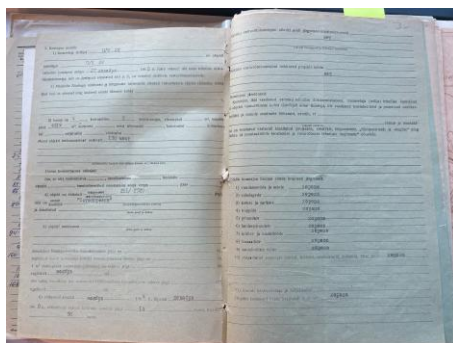
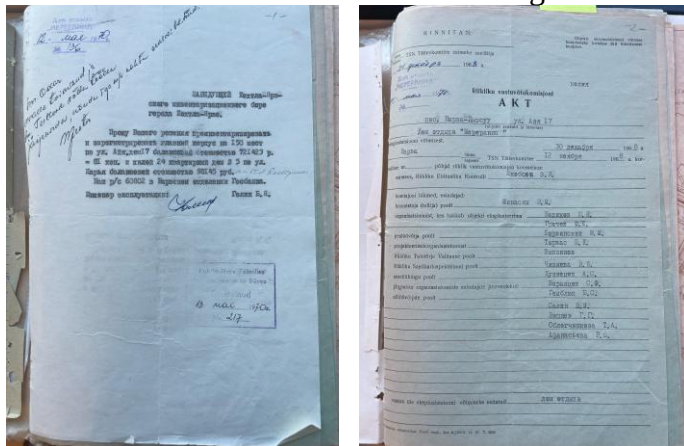
LISA 4

Narva-Jõesuu Linnavalitsuse arhiiv. Arhiivi koopia: lk 1, 2, 3

Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653

Peakorpuse inventariseerimise / registreerimise dokument, Mereranna Puhkekodu 13. Mai 1970

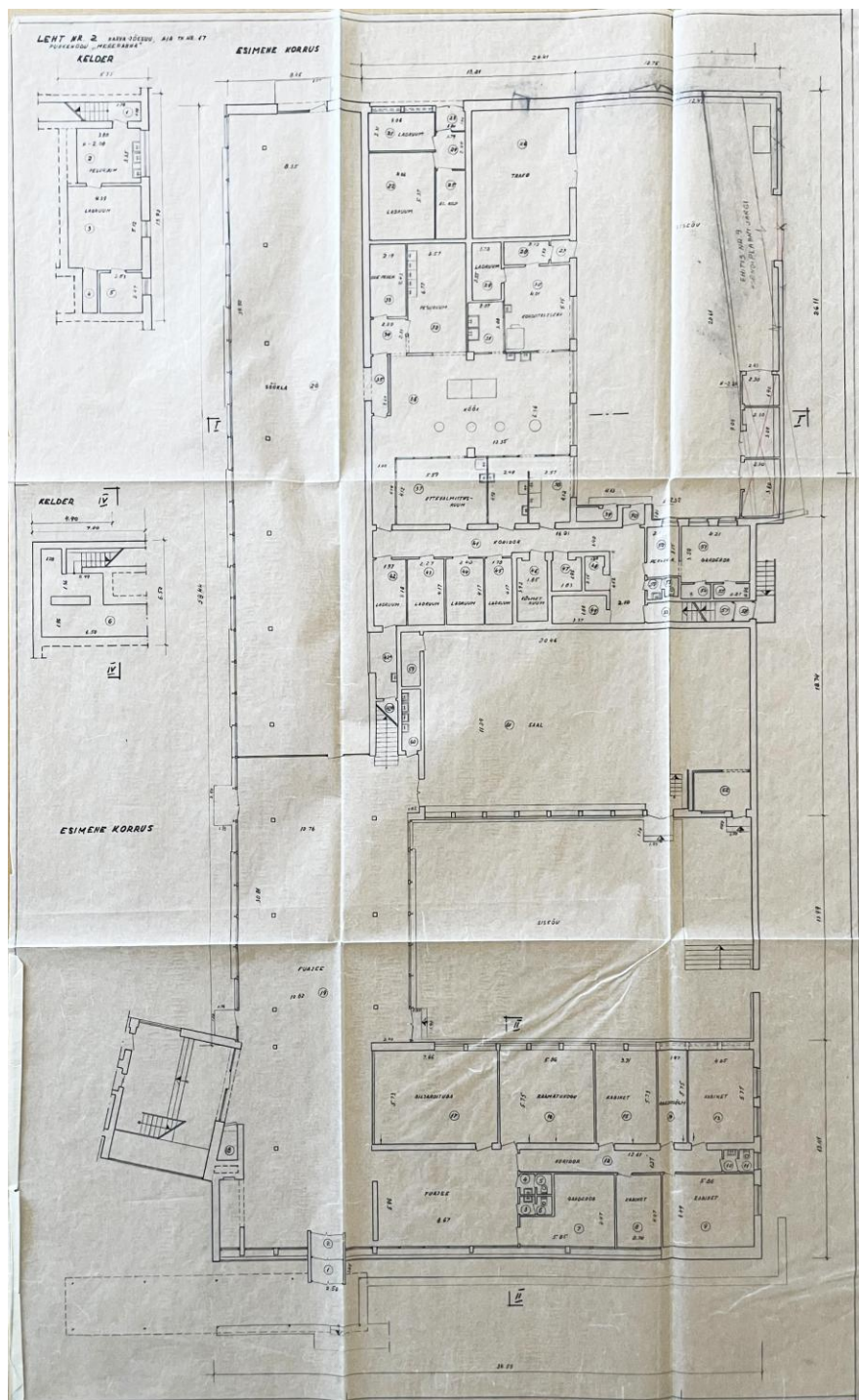
Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653

LISA 5

Esimese korruse plaan

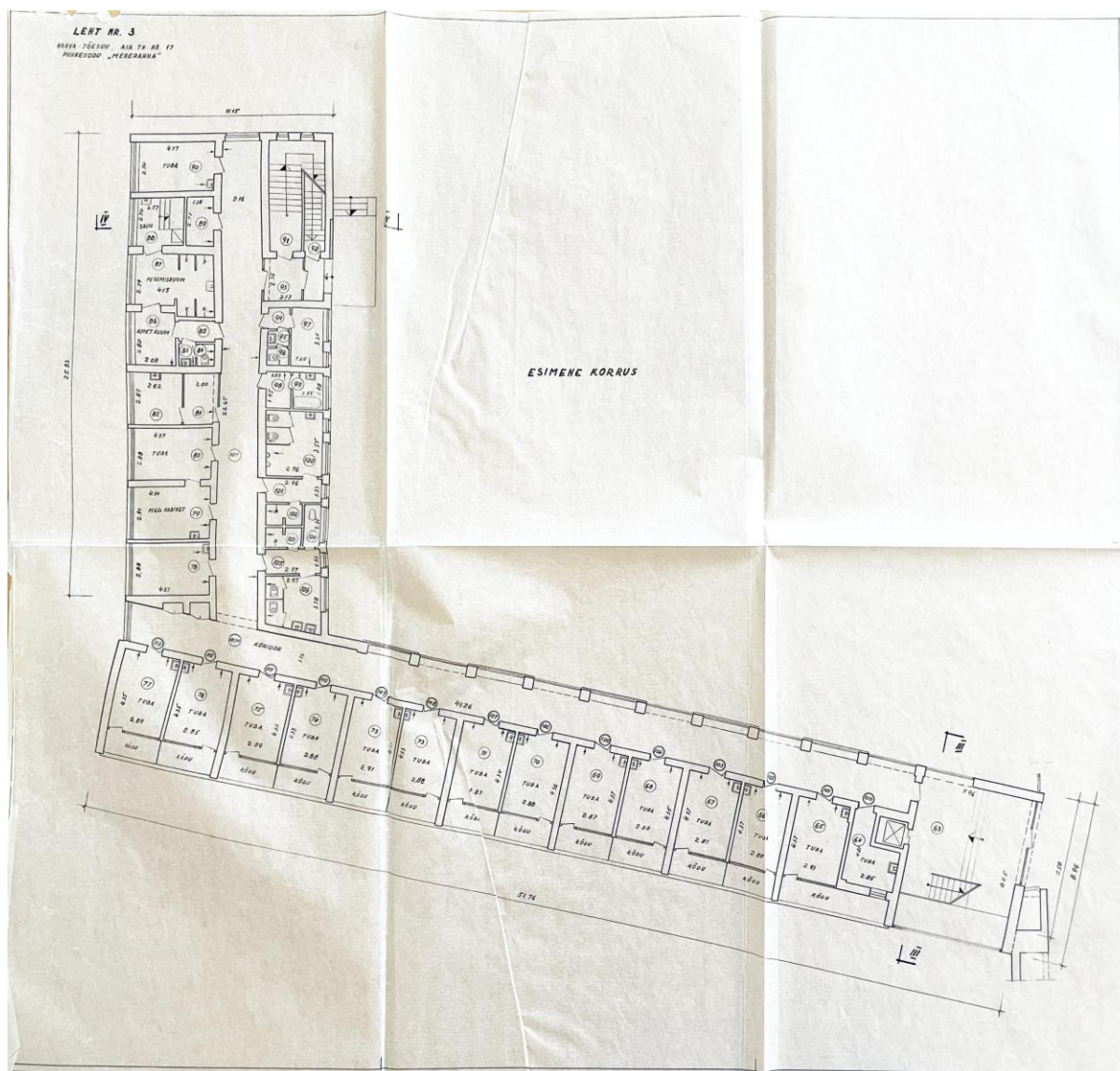
Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653

LISA 6

Esimese korruse plaan

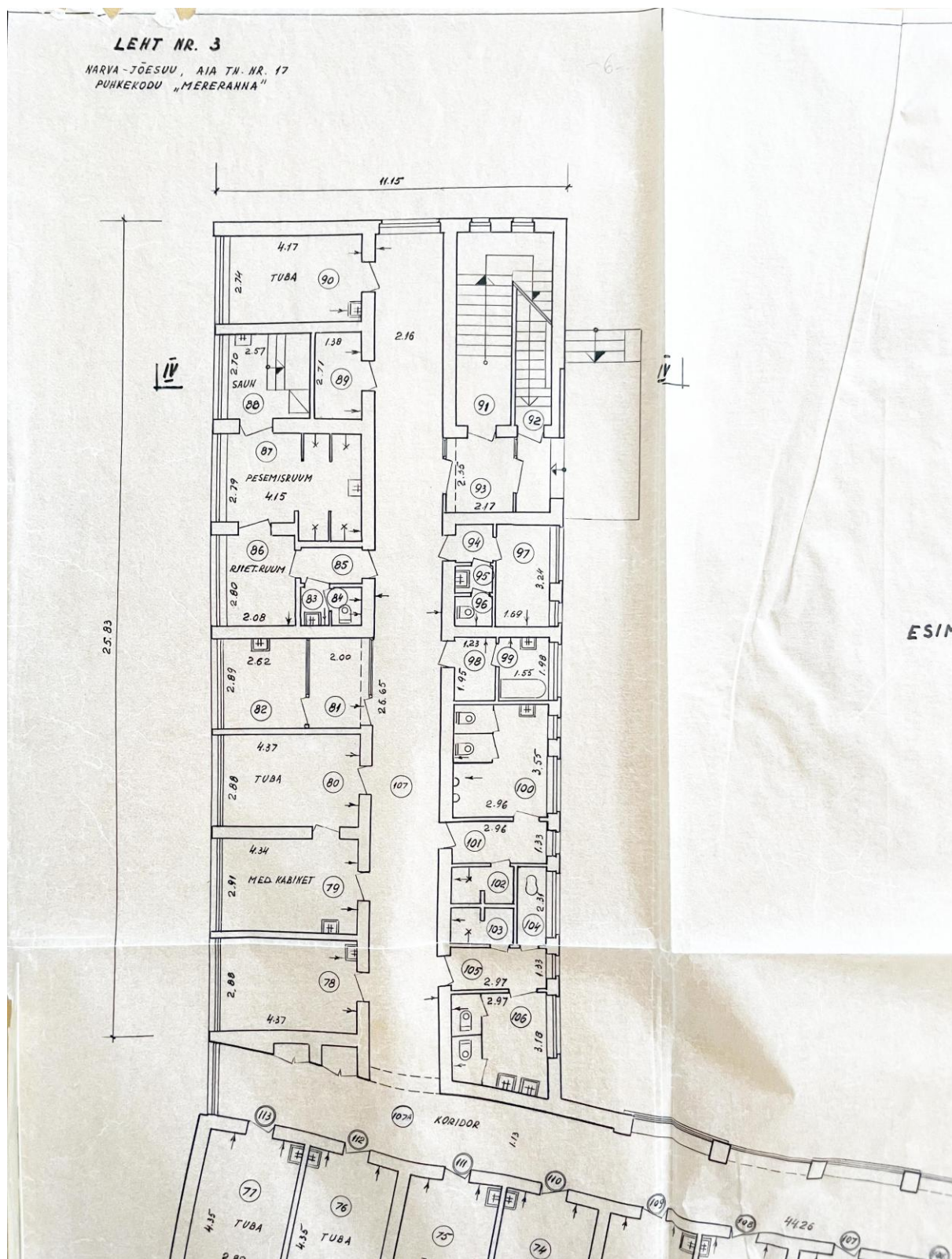
Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653

LISA 7

Esimese korruse plaan (fragment)

Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653

Ruumide eksplikatsioon, Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653

Basseini info, Dokument: Ida-Viru Maakonna Hooneregister Toimik Nr. 653

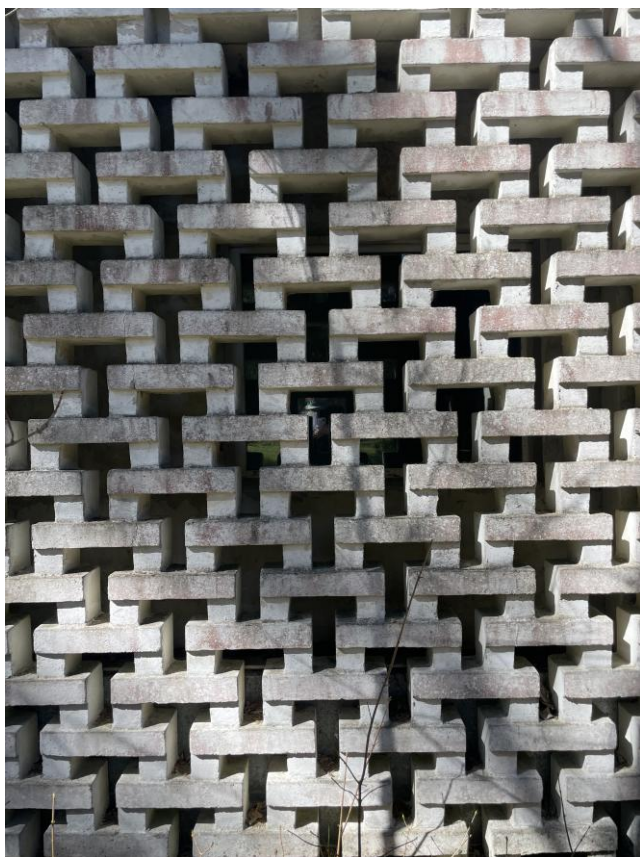
68

LISA 10
Värv (I korpus)

LISA 11

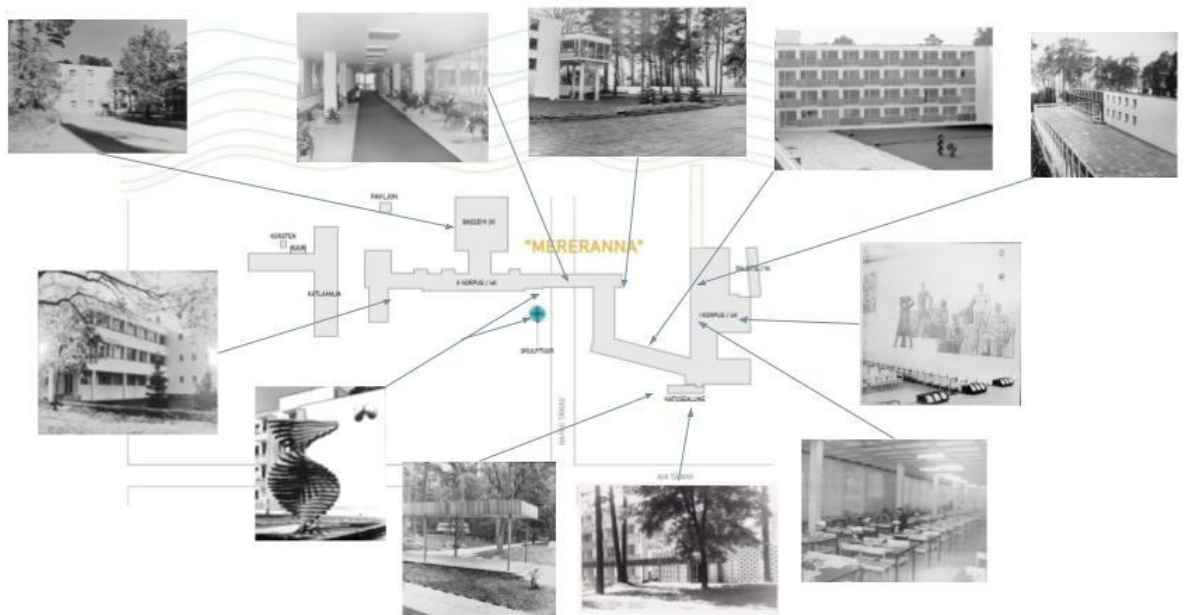
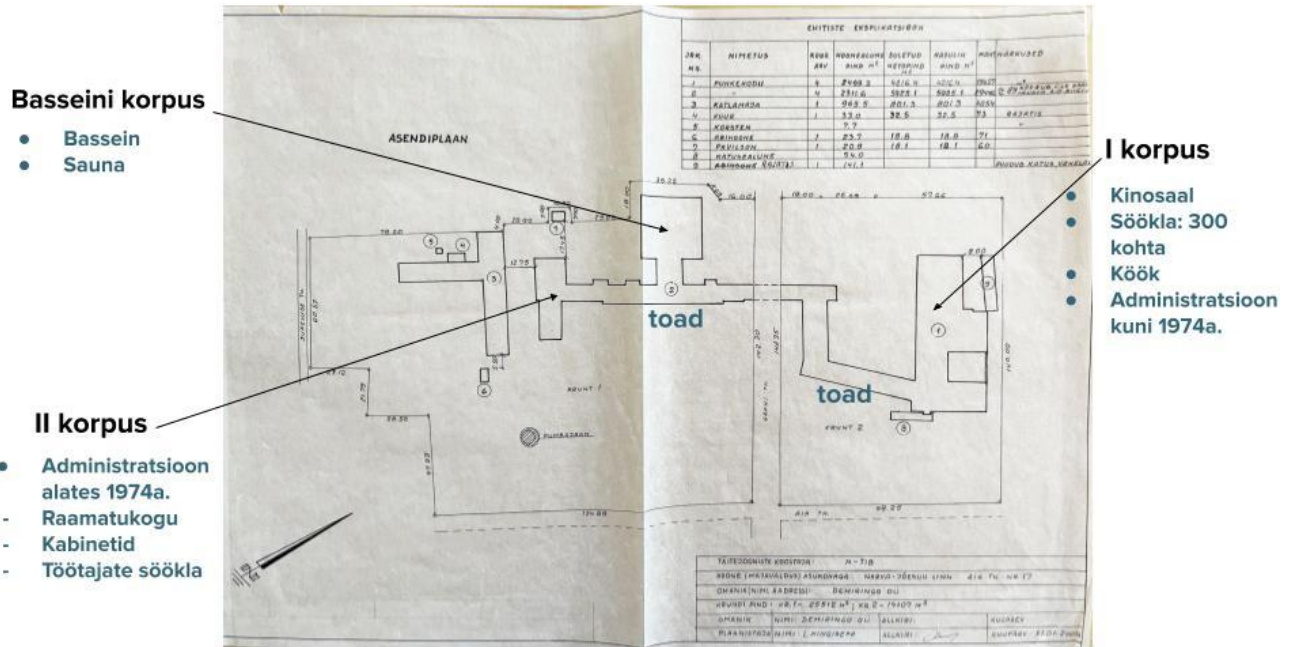
Silikaattellistest I korpuse müür

LISA 12

Ehitiste eksplikatsioon autori kommentaaridega ning autori skeem piltidega

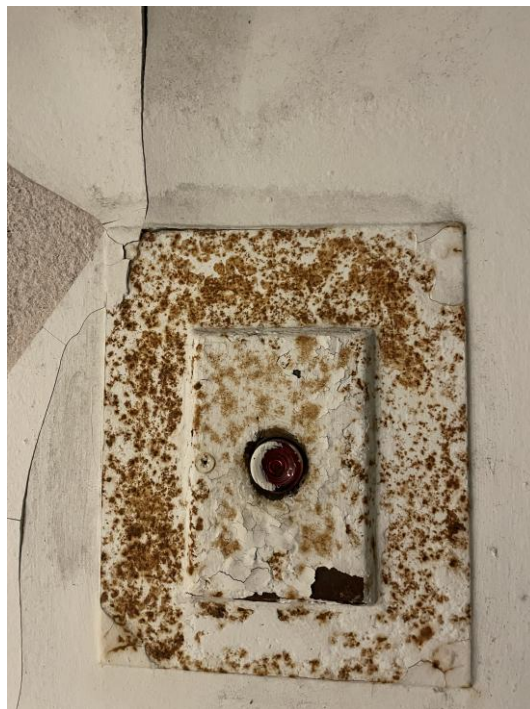
Info edastatud telefoni teel Mereranna töötajalt Galina Rastarguevalt, kes töötas puhkekodus peakokana aastatel 1974–2000 (telefonikõne IV.2025)

LISA 13

Liftid

Liftid peab kontrollima, tellida tehnilist ekspertiisi

Anna Aleksejeva
Tallinn 2025

SKULPTUUR
1970 vs 2024

